

4. TYÖHÖN ”VAATIMATTOMASTI MUTTA SUURISUUNTAISESTI”

Kun Sivistysliitto oli pitkien valmistelujen jälkeen saatu virallisesti perustetuksi, mukaan työväenliikkeen järjestöperheeseen sekä yleisemminkin hyväksytyksi, ja kun sen talouden perusta oli turvattu, ryhdyttiin rivakasti toimeen. Liiton ensimmäinen toimikunta hahmotteli jo heti syyskuussa 1919 sitä sivistystyön toimintakenttää, johon oli tarkoitus tarttua.

Järjestöissä ja niiden ulkopuolella

Tärkeä yksittäinen näkökohta on tässä syytä nostaa heti esille. TSL toimi alusta alkaen erityisesti järjestäytyneen työväen keskuudessa, mutta kuitenkin se oli samalla tarkoitettu kaikelle työväelle, myös niille, jotka eivät kuuluneet tai edes halunneet kuulua jäsenenä mihinkään työväenjärjestöön.

J. H. Vehkamäki kiteytti 1920-luvun alussa tätä pyrkimystä tavoittaa toiminnan pariin muitakin kuin järjestäytyneitä työläisiä. Hänen mukaansa ”järjestöt jo tavallaan ovat kouluna jäsenilleen, mutta niiden ulkopuolella vaeltavat joukot täydellisessä tietämättömyydessä”. Sen takia tuli pyrkiä ”kaikin keinoin kohottamaan työväen sivistystasoa yleensä”. Hieman väljemmin, tavallaan kaksijakoisesti hän muotoili liiton tavoitteen olevan ”yhteiskunnallisen valistuksen levittäminen työväen keskuuteen ja työväen henkisten kulttuuritarpeiden tyydyttäminen”. Vehkamäki korosti lisäksi kirjoituksessaan, että ”kuka tahansa” saisi tulla kysymään TSL:ltä neuvoja ja opastusta.¹

Helposti tulevat rinnastuksena tai taustana mieleen vuoden 1917 kuohuvat ajat, jolloin järjestöihin suorastaan tungeksi tavoitteineen uutta, intomielistä väkeä, jolla ei ollut luissa eikä ytimissään minkäänlaista järjestökokemusta tai takanaan järjestäytyntä toimintaa, joka olisi heitä koulunut. Seuraukset sitten kyllä näkyivät, kuuluivat ja tuntuivat. On syytä muistaa, että Väinö Voionmaan mukaan myös porvarillinen sivistystyö oli jäänyt autonomian aikana puutteelliseksi, kun ajateltiin kevään 1918 kauheuksia. Hän jos kuka sen tiesi, sillä hän oli tullut Kansanvalistusseuran toiminnasta tietynlaisen ylimenokauden jälkeen työväen sivistysliikkeen pariin.

Nyt tarvittiin suurta muutosta. Vuonna 1922 Voionmaa muun muassa kuvaili: ”Kapitalistinen järjestelmä, joka on luonut köyhälistön, ei voi poistaa taloudellista sortoa. Se tehtävä täytyy jäädä työväenluokan itsensä suoritettavaksi. Taloudellinen ja valtiollinen työväenliike raivaavat siten tietä työväen henkiselle kohoamiselle. Sitä myöten kuin työväen taloudelliset ja valtiolliset saavutukset kasvavat, lisääntyvät myöskin sen sivistysmahdollisuudet.” Sivistys ei kuitenkaan ”seuraa itsestään varallisuuden kohoamisesta”. Sen vuoksi oli erikseenkin työskenneltävä sivistyksen hyväksi ja ”semminkin työväenluokan henkiseksi kohottamiseksi”.²

¹ J. H. Vehkamäki: Työväen Sivistysliiton toimintatavoista, teoksessa Työväen sivistystyö I (Vehkamäki 1922), lainaukset s 36–37. – Liiton työn ajatuksellisia lähtökohtia sivuaa toimittaja Leonard Johanssonin (oik. Axel Åhlström) esittämä poikkeuksellisen mielenkiintoinen filosofinen näkemys. Hänen mukaansa jo ”kaipuu sivistykseen on sivistystä”, ”längtan efter bildning är bildning” (L. Johansson: Om arbetarnas bildningssträvanden. Folkkalender 1920 s 63). – Tammisaaren vankileiristä onnekaasti paenneesta Johanssonista/Åhlströmistä (1891–1934) ks. Bondestam, Helsing s 186–191; E-liikkeen uranuurtajat s 323; Suomen kansanedustajat II, s 1176–1177.

² Voionmaa 1922, s 9–10, myös lainaukset.

Sivistysliiton maanlaajuista työmaata ajatellen voidaan tässä lyhyesti ja hyvin karkein piirtein hahmotella suomalaisen yhteiskunnan rakennetta ja sen muuttumista liiton syntyajoista eteenpäin. Teollisuustyöväen osuus kasvoi voimakkaasti 1920–30-luvulla, mutta nopeasta teollistumisesta huolimatta vielä vuonna 1940 maa- ja metsätaloudessa oli edelleen runsaasti työväkeä. Kun kokonaisväestöstä vuonna 1910 kuului 21 prosenttia työväestöön, osuus oli 37 prosenttia vuonna 1940. Samana ajanjaksona maatyöväestön osuus aleni 38 prosentista 20 prosenttiin. Yli puolet kansasta kuului siten jatkuvasti näihin työväestön ryhmiin. Kuitenkin vain arviolta viidennes teollisuustyöväestä oli järjestäytynyt ammattiosastoihin 1930-luvun lopulla. Keskimääräinen ansiotasokin oli jatkuvasti matalampi esimerkiksi Ruotsiin tai Englantiin verrattuna.

Keskiluokan on arvioitu tuona ajanjaksona kasvaneen seitsemästä 11 prosenttiin, mutta talollisten osuuden puolestaan supistuneen 28 prosentista yhdeksään. Köyhien ja eläkeläisten osuus kohosi neljästä 11 prosenttiin; heidän mahdollinen sijoittumisensa edellä oleviin ryhmiin tekee kokonaistilanteen epäselvemmäksi. Yläluokkaan kuuluvien osuus pysyi ajanjakson kuluessa arvioiden mukaan kahden prosentin suuruisena.³

Keskeiset aiheet

Ensimmäisessä vaiheessa liitossa tartuttiin muutamaan keskeiseen aiheeseen. Näitä olivat luentotoiminnan virittäminen, ”kotiopintotyön” eli kotona tapahtuvan opiskelun virittäminen ja opintokerhojen aikaansaaminen, kirjallisuuden välitys sekä valistustyön käynnistäminen metsä- ja uittotyöväen keskuudessa. Lisäksi ponnisteltiin kaikin keinoin, lehtikirjoituksin, yhteydenotoin eri tahoille, esitelmin ja alustuksin tehden liittoa tunnetuksi. ”Kirjainvälityksen” eli kirjallisuuden välittämisen lisäksi liitosta annettiin opastusta työväen kirjastojen hoidossa.

Toiminnan alussa oli esillä myös ajatus erityisestä ”alemmasta ja ylemmästä kansalais-tutkinnosta”, joita voitaisiin panna toimeen TSL:n parissa. Idea oli ilmeisesti saatu raittiusliikkeen parissa käytetystä tutkinnosta. Alempaan tutkintoon oli tarkoitus sisällyttää kansakoulupohjaa laajempaa opiskelua kouluaineissa, yhteiskunnallisissa aineissa ja luonnontiedossa. Ylempi olisi ollut vielä vaativampi kokonaisuus. Tutkinnolla ja siitä saatavalla todistuksella oli tarkoitus kannustaa työväestöä itseopiskeluun. Tutkinto-hankkeesta ei kuitenkaan tullut mitään.⁴

Hyvin laaja toimintakenttä hahmottui heti ensimmäisten toimintavuosien aikana. Pian huomattiin, ettei kotiopiskelu tahtonut sujua ihan omin päin, ilman aiheeseen perehdyttämistä tai ulkopuolista apua. Opintokerhotyön tarpeita varten järjestettiin Helsingissä syyskuussa 1920 ensimmäiset opintojohtajakurssit.

Liiton järjestäjä J. H. Vehkamäki kuvasi tilanteen vaikeutta, kun hän muisteli myöhemmin kurssien liikkeelle lähdön käytännön hankaluuksia. ”Ei ollut meikäläisiä kansakoulunopettajia, ei muita

³ Haapala, Peltonen s 193; ks. myös Suomalaiset s 87–97.

⁴ Vehkamäki 1922 s 40–41.

henkilöitä, jotka olisivat pystyneet opintokerhoja ohjailemaan. Täytyi alkaa ihan alusta.”⁵ Samaa kertoi myöhemmin myös Hj. Eklund, jonka mukaan alkuaikoina toiminta oli ”hapuilevaa ja heikkoa”. Liitolla oli aivan alussa ”niin vähän tarjottavavana kerhoilleen: ei ollut opintokirjoja, ei ollut koulutettuja opintojohtajia eikä ollut kirjeopistoa aloittelevia kerhoja varten”. Oli vain yleisempiä ja joitakin yksityiskohtaisia neuvoja sekä kirjaluetteluita. Mutta jo toisena työ kautena kerhotoiminta oli tehokkaampaa, erityisesti järjestäjä Vehkamäen palkkaamisen jälkeen. Sitten auttoivat myös Ruotsista saadut neuvot ja opetukset.⁶

Ensimmäisiin opintojohtajakursseihin liittyi myös liiton oman julkaisutoiminnan käynnistyminen. Ensimmäiseksi julkaisuksi valmistui vihkonen, joka sisälsi kurssin luennoitsijoiden kirjoituksia. Toukokuussa 1921 vihkonen laajennettiin *Työväen Sivistysliiton Opintokirjaksi*. Se sisälsi muun muassa ensimmäiset opinto-ohjelmat kymmentä ainetta varten. Samojen syyskuun 1920 kurssien seurauksena julkaistiin myös kirjana Lyyli Erosen luentosarjansa pohjalta tekemä esittely suositusta amerikkalaisesta ns. syvien rivien kirjailijasta Jack Londonista.⁷

Viipurissa ylioppilaaksi valmistuneella Lyyli Erosella (vuodesta 1922 Takki) oli kaiken kaikkiaan sujuva kynä. Hän tuli nimellään ja Pirkko-nimimerkillä tutuksi kaikille *Kuluttajain Lehden* lukijoille vuosikymmenien ajan. Sangan tuttu hän oli myöhemmin myös TSL:n *Työläisopiskelijan* lukijoille. Etenkin sos.dem. työläisnaisliiton parissa hänet tunnettiin niin innostavana runojen laatijana *Toveritar-* ja myöhemmin *Tulevaisuus-*lehteen kuin runojen lausujanakin. Vuonna 1925 hän julkaisi kirjan *Lausujan lipas*.⁸

Jo vuonna 1922 Sivistysliitto julkaisi ensimmäisen kattavamman, kirjanmuotoisen 96-sivuisen julkaisun liiton toiminnasta ja periaatteista, *Työväen sivistystyö I*. Kirjan muutamiin artikkeleihin on tässäkin tutkimuksessa viitattu. Kirjoittajina olivat Väinö Voionmaa, Nils Robert af Ursin, Hj. Eklund ja J. H. Vehkamäki. Kirjaan sisältyi myös kirjailija Lauri Haarlan laatima esittely Minna Canthista näytelmäkirjailijana. Mukana oli lisäksi yksi opinto-ohjelma, Hj. Eklundin kirjoittama filosofian opintoja varten.⁹

Kurssit olivat hyviä myös tuomaan liittoa osaltaan esille julkisuudessa. Niistä kertoivat lehti-ilmoitukset ja -uutiset, niistä mainittiin erilaisissa järjestöjen kiertokirjeissä ja varmasti kurssilaiset itsekin kertoivat uusista kokemuksistaan toveripiirissään. Lisäksi liiton kaksi toimihenkilöä, sihteeri ja toimitsija, kiersivät puhumassa erilaisissa työväenjärjestöjen tilaisuuksissa, joskin edelleen

⁵ Lainaus Vehkamäki 1929.

⁶ Eklund 1929, myös lainaukset.

⁷ Lyyli Eronen: Jack London, syvien rivien kirjailija. Työväen Sivistysliiton kirjasia N:o 1. Helsinki 1920. – Kirjanen oli 45-sivuinen ja sen hinta oli 3 mk (noin 1,20 euroa). Sen painoi Työväen kirjapaino ja sitä myytiin TSL:n toimiston ohella Hakaniemessä Työväen kirjakaupassa, joka sijaitsi vielä silloin Sirkuskatu 3:ssa.

⁸ Ks. Käy eespäin (1957) s 221–226; Tyyne Leivo-Larsson: Lyyli Takin muistolle, julkaisussa *Tulevaisuus* 8/1957. – Lyyli Takki oli 1924–57 myös Työväen Akatemian johtokunnan jäsen tai varajäsen. Hän oli todellinen järjestöihminen, esimerkkeinä Helsingin Ensi kotien yhdistys, Suomen Punainen Risti, Pelastakaa lapset, Pohjola-Norden, Minna Canthin seura, Suomen kulttuurirahasto, Lomaliitto (E-liikkeen uranuurtajia s 256–257).

⁹ Eklundin laatimasta opinto-ohjelmasta ja maailmankatsomuksellisesta sisällöstä ks. laajahko esittely

jatkunut Eklundin ehdonalaisuus rajoitti vuosikertomusten mukaan matkoja. Esimerkiksi säännölliset ilmoittautumisvelvollisuudet estivät aluksi pitempiaikaisen oleskelun Helsingin kaupungin rajojen ulkopuolella.

Kunnallispolitiikan tarpeet

Yhteen käytännön seikkaan ei liiton myöhemmissä julkaisuissa ole juuri kiinnitetty erityisempää huomiota. Turkulaisessa *Demokraatissa* julkaistiin pian liiton perustamisen jälkeen syyskuussa 1919 kirjoitus, jossa nostettiin esiin olennaisen tärkeitä, käytännön kunnalliselämään liittyviä, paikallistason arkisia perusteita työväkeä koskevalle sivistystyölle. Ne olivat jossain määrin toisia, maanläheisempiä, kuin Väinö Voionmaan esille nostamat sivistystoiminnan yleiset, korkealentoiset tarpeet.

Toki yleiset, ihanteiden tasolla olleet päämäärät ja käytännölliset tavoitteet olivat keskenään hyvässä sovussa. Lisäksi on muistettava, että myös Voionmaa viittasi hieman kunnallispolitiikan uusiin käytännön haasteisiin jo omassa varhaisessa lehtikirjoituksessaan tammikuussa 1919. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin, vuonna 1939, hän tiivistä osuvasti, että sivistysliikkeen tehtävänä oli kouluttaa työväenliikkeelle ”selvästi ajattelevia, tietorikkaita, kyvykkäitä ja harrastavia jäseniä ja toimihenkilöitä”. Lausuipa hän myös näin yleistävästi, lähes vetoavasti: ”Valtion ja yhteiskunnan oma etu vaatii niitä huolehtimaan siitä, että niiden asioita ratkaisevat kansalaiset ovat niin sivistyneitä ja yhteishyvää harrastavia kuin mahdollista.”¹⁰

Uudet voimaan astuneet kunnallislait merkitsivät työväen paikallisten osallistumismahdollisuuksien voimakasta laajentumista, mitä oli pitkään toivottu. Vuoden 1918 lopulla ja vuoden 1919 alussa pidettiin maan kunnissa ensimmäiset kunnallisvaalit, joissa oli yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Uusiin, avautuneisiin kunnallisiin luottamustehtäviin oli välttämättä saatava päteviä työväenliikkeen edustajia, todettiin jo edellä mainitussa *Demokraatin* kirjoituksessa. Tässä oli hyvin vankka käytännön peruste työväen oman koulutus- ja sivistystoiminnan kehittämiseksi.

Toinen, yhtä lailla tarpeellinen aihe oli se, että sisällissota kaikkine jälkiselvittelyineen oli temmannut liikkeen jäseniä tuhansittain irti toiminnasta, osan tilapäisesti mutta hyvin monet aivan lopullisesti. Heidänkin paikalleen oli löydettävä järjestöihin uusia, oppia saaneita ja uuden oppimiseen valmiita henkilöitä.¹¹

Liitto aloitteli toimintaansa vähän kerrassaan, laajasta sivistystyön kokonaisuudesta käytettävissä olleiden voimien mukaan yhteen palaseen kerrallaan tarttuen. Sivistysliiton järjestäjä eli toimitsija J. H. Vehkamäki kuvaili vuonna 1922 kirjoituksessaan nuoren liiton toimivan ”vaatimattomasti, mutta silti suurisuuntaisesti työväen sivistyksen kohottamiseksi”.¹²

Pikkusaari 1998 s 332–339.

¹⁰ Väinö Voionmaa: Työväen sivistysliikkeen perusteita, julkaisussa Työväen sivistystyö II, lainaukset s 4–5.

¹¹ Demokraatti 11.9.1919. – Kirjoitus on mahdollisesti itsensä päätoimittaja Hj. Eklundin laatima, sen jälkeen, kun hän oli jo tavannut Voionmaan Turussa ja sitten myös Niilo Liakan Helsingissä.

¹² Vehkamäki 1922 s 49, myös lainaus.

Kun tarkastellaan TSL:n laajentuvaa toimintaa, on samalla muistettava muuan olennainen seikka: yhdessä opiskelu tarvitsi yhteistä tilaa, kattoa pään päälle. Työläisasunnot olivat yleensä pieniä ja kävivät helposti pienellekin ryhmälle ahtaiksi. Paikallinen työväentalo oli jo pitkään ollut työväenyhdistyksen, työläisurheiluseuran, työväenteatterin, lapsi- ja nuorisojärjestöjen sekä kuorojen ja orkesterien toiminnan tyyssijana, kuten edellä on jo mainittu. Kunnalliselämän aiheet tulivat nyt jatkossa vahvasti mukaan työväentaloilla harrastettuun opiskeluun ja lisäksi muuhunkin yhdessäoloon.¹³

Talon kurkihirren alla oli harrastettu jo ennen TSL:n perustamista monimuotoista kulttuuritoimintaa ja harrastettiin edelleenkin – sitten kun oma talo saatiin valkoisten takavarikosta takaisin. Siihen sisältyi myös valistavia aiheita, esitelmiä ja puheita. TSL toi tähän laajaan, jo olemassa olleeseen tuttuun toimintarakenteeseen paikallisia lisäaineita ja uudenlaista ryhtiä, järjestelmällisyyttä ja määrätietoisuutta sekä henkiseen kasvuun liittyneitä yleisiä tavoitteita.

Kunnalliselämän tavoitteet ulottuivat koko paikallisyhteisöön, ja samoin siihen vaikuttivat monesti työväentalolla työläisten, yhdistysten jäsenten omasta näkökulmasta pohjustetut päätökset ja ratkaisut. Helposti oivaltaa, että tällainen toiminta samalla sitoi opiskelevia sosialidemokraatteja, ja toki samalla jäsenkirjattomiakin kerhossa opiskelevia, vallitsevaan kansanvaltaiseen järjestelmään. Kaiken täydellinen kumous ei ainakaan ensimmäisenä tullut mieleen, vaikka valkoisen, porvarillisen hallinnon kaikki otteet tai asenteet eivät olisi aina miellyttäneetkään.

TSL:n hallinnossa mukana ollut kunnallisasiain tuntija, kansanedustaja Rieti Itkonen tiivistä jo vuonna 1924 erittäin osuvasti ja kauaskantoisesti: ”Jos tehokas kansanvalta aiotaan ulottaa läpi koko yhteiskuntarakenteen, niin täytyy sen välttämättä tapahtua paikallisen kansanvallan ja itsehallinnon avulla ja puitteissa.”¹⁴

- - -tietolaatikko

J. H. VEHKAMÄKI, ”OPETTAJAKSI SYNTYNYT”¹⁵

Johan Henrik Vehkamäki oli hyvin todennäköisesti ollut ennen Sivistysliiton tehtäviä mukana

¹³ Esimerkiksi Pauli Kettunen on nostanut esiin tutkimusnäkökulman, miten työväestö ”paikallisen yhteisöllisyyden pohjalta kiinnittyi työväentalon kautta työväenliikkeeseen”, ja toisaalta miten juuri työväentalosta muodostui sosialidemokraattiselle puolueelle kiinnekohta ja kanava paikalliseen työväestöön. Hän on myös tiivistänyt: ”Kunnallistoiminnan avautuminen eriytti puoluetoimintaa omaksi lohkokseen paikallisella tasolla.” Ks. Pauli Kettunen: Työväentalo, työläisyhteisö, työväenliike. Kehityspiirteitä ja tutkimusongelmia kansalaissodan ja lapuanliikkeen väliseltä ajalta, julkaisussa Työväentaloseminaari 1982 (Kettunen 1984), s 40–41, myös lainaukset; ks. myös Olavi Hurri: Työväenliikkeen kulttuuriolemuksesta, teoksessa Työväenliike kulttuuritekijänä (Olavi Hurri 1969), s 76–82.

¹⁴ Lainaus Itkonen s 149. – Varanotaari Rieti Itkonen (1889–1951) toimi 1910-luvulla työväenlehdissä toimittajana Lappeenrannassa, Viipurissa ja Porvoossa, sittemmin asianajajana. Kansanedustajana 1919–29, SDP:n kunnallissihteerinä 1919–22, Maalaiskuntien liiton lakimies ja apulaisjohtaja 1922–26. Muista tehtävistä mainittakoon tässä Hyvinkään kauppalaajohtaja 1926–28 (Suomen kansanedustajat I s 287).

¹⁵ Näin muisteli Vehkamäkeä ainakin Valdemar Rantoja Työläisopiskelijassa 7/1949.

nuorisoliiton sivistysriennoissa jo 1910-luvulla. Hänen tarkemmat elämänvaiheensa ovat jääneet jossakin määrin hämärän peittoon. Hieman epävarmojen tietojen mukaan hän olisi toiminut vakuutusyhtiö Kalevan asiamiehenä vuosina 1914–15 sekä ollut yliopistossa opiskellessaan Satakuntalaisen osakunnan jäsen ja suorittanut vuonna 1917 juridis-filosofisen tutkinnon eli ns. juridikofiilin.¹⁶

Kevään 1918 osalta hänen on mainittu olleen Helsingin maalaiskunnassa toimineen vallankumousoikeuden vahtimestarina. Vuoden 1919 ajan hän oli nuorisoliiton sihteerinä, ja samana vuonna hänet kutsuttiin sivistysjärjestöä valmistelleen ryhmän sihteeriksi. Sivistysliiton palvelukseen järjestäjäksi eli opintoneuvojaksi hänet palkattiin kuitenkin vasta syyskuun alussa 1920. Silloin hän oli jo eronnut nuorisoliiton sihteerin tehtävästä suuntaerimielisyyksien takia.

Liiton alkutaival oli vaativa ja monella tavalla hankala. Vehkamäki muisteli myöhemmin, että taloudellisista vaikeuksista selvittiin kyllä valtionavustuksella. Jäsenmäärätkin kasvoivat ja liitosta tuli ”mahtava järjestö”. Varsinainen sivistystyö eteni kuitenkin kangerrellen, ”opintokerhoista ei yleensä tullut pitkäaikaisia”, sivistys-sanaakin vieroksuttiin paikoin porvarillisena. Tässäkin on syytä muistaa aiemman opintien puutteet; oppivelvollisuuslakihan astui voimaan vasta vuonna 1921. Lukeminen ja opiskeluun pääsy ei ollut kaikille ihan helppoa, vaikka oppia olisi toivonutkin saavansa.

Liiton sihteeri Hj. Eklund ja järjestäjä J. H. Vehkamäki kiersivät ahkerasti maata tehden TSL:n toimintaa tutummaksi. Monesti lyöttäydyttiin puolueen puhujien matkaan, samaan kyytiin ja samoihin tilaisuuksiin.

Vehkamäkikin toimi kertomansa mukaan ”opastajana kaikenlaisilla kursseilla, milloin neuvon kokousten pitoa, milloin taas opettaen laskentoa, kirjoitusta j.n.s. Siten saatiin sivistysliitto vähitellen tunnetuksi”. J. H. Vehkamäki oli aloitteentekijänä TSL:n kirjeopistoa perustettaessa vuonna 1921. Hän kirjoitteli muun muassa työväen joululehtiin ja myös käänsi jonkin verran kirjallisuutta, esimerkiksi vuonna 1919 nuorisoliiton kustantaman Oscar Wilden kirjan *Sosialismi ja individualismi* (73 sivua). Huomattavan laajaksi muodostui hänen vuonna 1921 kokoamansa Suomen ammattijärjestön ja Sos.dem. nuorisoliiton *Toimitsija-Opas* (278 sivua). Sen julkaisi ammattijärjestö. Tästä toimitustyöstä tulee mieleen aavistus, että hänellä saattoi sydän sykkiä hivenen enemmän vasemmalla kuin keskimääräisellä sosialidemokraatilla. Tai sitten, todennäköisemmin, hän oli todella asiallisen tasapuolinen kaikille TSL:n jäsenjärjestöille.

Vehkamäen ura TSL:n parissa supistui kaiken kaikkiaan muutamaan ensimmäiseen, joskin samalla sitä tärkeämpään vuoteen. Hän siirtyi vuoden 1924 alussa Kymenlaaksoon Karhulaan uuden työväenopiston johtajaksi.¹⁷

¹⁶ Pieniä palasia Vehkamäen nuoruuden elämänvaiheista on onnistunut jäljittämään erikoistutkija Mikko Kosunen (Työväen Arkisto), jotain löytyi myös Wikipediasta.

¹⁷ Hilja Halava: Toimistomme ”alkutaipaleelta”. Työläisopiskelija 8/1939; Vehkamäki 1929; ks. myös Voionmaa 1924a s 302; Laakso, Åberg s 420.

Luennoitsijat luetteloon

Luentotoimintaan pyrittiin saamaan edellytyksiä kokoamalla heti alkajaisiksi luettelo henkilöistä, jotka olisivat tällaisiin tehtäviin käytettävissä. Tämä ensimmäinen luennoitsijaluettelo ei todellakaan jäänyt TSL:n toiminnassa viimeiseksi. Tarve saada alustajia eri tilaisuuksiin oli suuri, mutta esimerkiksi sosialidemokraattisen puolueen työntekijöitä oli niukasti eikä heidän aikansaakaan sallinut kovin monia muita menoja.

On syytä huomata, että 1920-luvun alussa oli koko työväenliikkeen järjestökentässä menossa kiiwas kaiken uudelleen käynnistäminen. Erilaisia luennoitsijapyyntöjä oli senkin vuoksi paljon. Matkapuhujien kysyntää oli runsaasti, mutta tarjontaa oli siihen nähden vaatimattomasti. Kuitenkin jo niinkin nopeasti kuin vuodenvaihteessa 1919–20 TSL kykeni tarjoamaan useita luennoitsijoita ensimmäisiin Turussa ja Vilppulassa pidettyihin tilaisuuksiin.

Oman lisänsä aiheutti työväenliikkeen sisäinen kamppailu, niin järjestöistä kuin työväentaloistakin. Sitä ei aina voinut ihan hienovaraiseksi luonnehtia. Kumouksellinen kommunistinen puolue toimi maan alla, mutta sen julkisuudessa vaikuttanut osa, ärhäkä vasemmistososialistinen liike sai tukevat asemat erityisesti ammattiyhdistysliikkeessä. Sen suuntauksen edustajat olivat myös TUL:n johdossa. Vasemmistososialistit saivat haltuunsa sosialidemokraattisen nuorisoliitonkin. Sen sijalle perustivat sosialidemokraatit vuonna 1921 uuden sosialidemokraattisen työläisnuorisoliiton, kuten edellä on kuvattu.¹⁸ Vanha ja uusi nuorisoliitto olivat molemmat TSL:n jäseniä ja hyödynsivät kumpikin sen sivistystyön tarjoamia mahdollisuuksia. Varmasti oli myös vahvoja keskinäisiä jännitteitä.

Sos.dem. työläisnuorisoliiton vaiheista kertovassa historiateoksessa todetaan, että juuri ”nuorisoliiton opintokerhotoiminta hyötyi TSL:n ensimmäisinä vuosikymmeninä eniten työväen sivistysjärjestön tarjoamasta avusta”. TSL myös avusti liittoa kurssien ja luentotilaisuuksien järjestämisessä. Nuoria myös osallistui kursseille, joilla opinto-ohjaajia koulutettiin.¹⁹

Luennoitsijaluettelon valmistamista varten lähetettiin tammikuussa 1920 toistasataa kyselylomaketta suomen- ja ruotsinkielisille henkilöille, käytännössä kaikki työväenliikkeen jäseniä tai ainakin hyvin lähellä sitä. Vastauksia palasi liiton toimistoon kuitenkin hitaanlaisesti. Luettelo saatiin valmiiksi syksyllä 1920 ja se painettiin vihkoseksi. Myöhemmin siitä otettiin uusia, täydennettyjä painoksia.

Syksystä 1920 alkaen laajeni TSL:n ja muidenkin sivistystyötä tekevien järjestöjen järjestämä luentotoiminta. Sille oli sysäyksenä aiemmin mainitut eduskunnan myöntämät määrärahat, joiden jakamisesta huolehti Valtion luentolautakunta. TSL ei mennyt mukaan vuonna 1922 aloittaneeseen

¹⁸ Ks. esim. Suomen työväenliikkeen historia s 160; Ala-Kapee, Valkonen s 497–527; Kairamo 1986 s 326–334.

¹⁹ Laakso, Åberg s 93, myös lainaus. – Parkkari (1970 s 97–122) ei mainitse vanhan nuorisoliiton TSL-opintotoimintaa lainkaan TSL:n perustamisvaiheen jälkeen. Nuorisoliitto lakkautettiin viranomaisten päätöksellä huhtikuussa 1923 monien muiden vasemmistososialististen järjestöjen tavoin.

Valistusjärjestöjen opintotoimikuntaan, vaan pysyi itsenäisenä. Liitossa pidettiin kyllä jatkuvaa käytännön yhteistyötä tärkeänä ja tarpeellisena.²⁰ Työväen Sivistysliitto oli alusta alkaen merkittävässä, hyvässä seurassa yhteistä kansaa sivistämässä, valistamassa ja opettamassa.²¹

Sivistysliiton edustajana luentolautakunnassa oli Väinö Voionmaa ja varalla Hj. Eklund. Lautakunta muodosti kumpaakin kieliryhmää varten omat toimistot, joiden tehtäväksi tuli luennoitsijoiden hankinta. TSL huolehti kuitenkin itse tammikuuhun 1921 saakka luennoitsijavälityksestä työväen parissa ja peri suomalaiselta luentotoimistolta luennoitsijoille maksamansa luentopalkkiot ja matkakustannukset. Runsaan puolen vuoden aikana liitto välitti 35 kurssille yhteensä 279 luentoa.

Luennoitsijoiden välitys siirtyi helmikuun alussa 1921 luentolautakunnan suomalaiselle osastolle. Sille TSL jatkossa välitti omat luentotilauksensa. Toiminnasta muodostui kankeata, ja niinpä jo syksyllä 1921 siirryttiin uuteen menettelyyn. Edellä mainitut järjestöt saivat oikeuden hoitaa itse kaiken luentotoiminnan ja myös talousasiat jäsenistönsä keskuudessa. Niiden piti vain esittää kertomus luentolautakunnalle.

Uudesta menettelystä muodostui onnistunut, ja luentojen määrä kasvoi tuntuvasti. Luentolautakunta antoi luentoa kohti avustusta korkeintaan 100 mk (laskennallisesti noin 32 euroa). Luentojen tuli olla kaikille avoimia ja ilmaisia. Luennoitsijoiden tuli olla asiantuntijoita. Luentopalkkiot vaihtelivat 50–100 mk välillä.

Esimerkiksi kesäkuusta 1921 toukokuun loppuun 1922 TSL välitti ja kustansi luentolautakunnan myöntämin varoin 104 kurssille yhteensä 946 luentoa. ”Niitä olisi voitu järjestää paljon enemmänkin, jos varoja vaan olisi riittänyt.”²²

- - - tietolaatikko

MITEN LUENNOT JAKAUTUIVAT?

Esimerkiksi työkaudellaan 1921–22 toteutti TSL kaikkiaan 104 kurssia, joilla oli yhteensä 946 luentoa. Kuulijoita oli yhteensä 59 345, mitä tarkoitti keskimäärin runsasta 60 henkilöä kurssia kohti. Luvut kertovat todella suuresta tiedonjanoista, koulutuksen tarpeesta.

Ahkerimmin kursseja järjestettiin Hämeen läänissä (38 kpl, kuulijoita yli 17 000), seuraavaksi eniten Turun ja Porin läänissä (23 kpl, kuulijoita yli 8000), seuraavina olivat Viipurin lääni (13 kurssia, lähes 13 000 kuulijaa) sekä Uusimaa (13 kurssia ja lähes 9000 kuulijaa).

²⁰ Ks. esim. Karjalainen s 194–195; erityisesti suomalaisen luentotoimiston ja Valistusjärjestöjen opintotoimikunnan toiminnasta myös Peltoniemi s 30–42; Ojanen s 20–23.

²¹ Voionmaa teki ennakkoluulottomasti yhteistyötä sivistysasioissa, ja esim. vuoden 1923 valtiopäivillä hän anoi määrärahan myöntämistä kansantajuistieteellisten luentojen ja opintokerhotoiminnan tukemiseksi yhdessä edistyspuolueen Mandi Hannulan, ruotsalaisen kansanpuolueen Gunnar Landtmanin, kokoomuksen Tuomas Vanhalan ja maalaisliiton Väinö Kivilinnan kanssa. Samanlaista yhteistyötä toistui myöhemminkin (Lähteenmäki 2014 s 88).

²² Luentotoiminnasta ks. Eklund 1922, s 28–30, lainaus s 30.

Kun valtion avustamiin kansantajuisiin luentoihin lisätään myös liiton omilla opintojohtajakursseilla pidetyt sekä liiton järjestäjän matkoillaan pitämät luennot, kasvaa yhteismäärä. Edellä mainitulla työkaudella pidettiin tällä tavalla laskien yhteensä 1442 luentoa.

Kun luentoja ryhmitellään, havaitaan, että kaksi aihekokonaisuutta kiinnosti kuulijoita eniten. Erilaisia kunnallistietoon ja -politiikkaan liittyviä luentoja oli eniten (259 kpl), toiseksi eniten oli käytännön opintokerhotyöhön, kirjastonhoitoon, itseopiskeluun ja koulutusasioihin liittyneitä luentoja (225 kpl).

Seuraavana mielenkiinnon kohteena olivat työväenliikkeeseen, sen historiaan, ammattiyhdistystoimintaan ja aatteellisiin kysymyksiin liittyneet luennot (196 kpl). Samansuuruinen oli kokonaisuus, joka muodostui kirjanpitoon, kokoustoimintaan, laskentoon, yhdistystoimintaan sekä puhe- ja esiintymistaitoon liittyneistä luennoista.

Runsaasti pidettiin luentoja myös verotuskysymyksistä, parlamentarismista ja muista yhteiskunnallisista aiheista (155 kpl). Taloudellisesta historiankäsitelmästä, osuuskauppaliikkeestä, maatalouskysymyksistä sekä muista taloustieteellisistä aiheista pidettiin myös suhteellisen paljon luentoja eri kursseilla (115 kpl). Muiden luentoryhmien kokonaismäärät jäivätkin sitten pienemmiksi (alle sata, pienimmillään 15 luentoa).²³

”Tärkein puoli...”

TSL ei keksinyt opintokerhotoimintaa, tai niin kuin varhemmin sanottiin, opintorenkaita tai opintopiirejä. Niitä oli opiskelun käytössä Suomessa eri järjestöissä jonkin verran jo 1910-luvulta alkaen erityisesti renkaiden nimellä, kuten edellä kerrottiin. Liitolla oli niissä joka tapauksessa käytettävissään väline, jonka avulla voitiin suunniteltua työtä tehdä tehokkaasti ja omasta yhteiskunnallisesta näkökulmasta.

Liiton toiminnassa aivan alusta asti oli ensimmäisen toimintakertomuksen sanoin ehdottomasti ”tärkein puoli” nimenomaan ”opintopiirien järjestäminen ja johtaminen”. Liiton toimisto levitti valmistuneita sääntöjä kautta maan opintokerhotoimintaa varten kannustaakseen ihmisiä opintokerhoihin. Työväenlehtiin laadittiin aiheesta kirjoituksia. Lähtökohtana oli se, että opintokerhoon tarvittiin vähintään viisi opiskelunhaluista henkilöä.

Heti ensimmäisen toimintakauden kuluessa, alkukesään 1920 mennessä, saatiin viriämään 20 opintokerhoa. Tosin vain kymmenen niistä lähetti ensimmäisen toimintavuoden päätteeksi jonkinlaisen kertomuksen toiminnastaan. Niinpä todettiin, että työ tarvitsi enemmän ohjausta.²⁴ J. H. Vehkamäki muisteli sittemmin, että alku oli hyvin työlästä. ”Työväellä ei itsellensä ollut suurta sivistysharras-

²³ Tilastotiedot Eklund 1922 s 30–32.

²⁴ Toim.kert. 1919–20, myös lainaukset.

tusta. Opintokerhoista ei yleensä tullut pitkäaikaisia”.²⁵

Syyskuun 13.–21. päivänä 1920 – eli maanantaista seuraavan viikon tiistaihin – pidettiin TSL:n ensimmäiset opintojohtajakurssit Helsingissä. Tarkoituksena oli ”kasvattaa toimeensa pystyviä opintojohtajia”. Ensimmäiseen koulutustapahtumaan valmistauduttiin huolellisesti.

Kursseille houkuteltiin osallistujia muun muassa *Suomen Sosialidemokraatissa* julkaistuilla kirjoituksilla; se oli tehokas reklaamimuoto, ajan termiä mukaillen. Lehti julkaisi kurssin kestäessä joka päivä seuraavan päivän ohjelman ja myöhemmin vielä laajan yhteenvedon koko opintojohtajakurssista. Ensimmäinen kurssi oli lähinnä tarkoitettu uusmaalaisille, mutta käytännössä osallistujia ilmoittautui aina Vaasaa ja Oulua myöten. Monien matka- ja oleskelukuluista huolehtivat heidän omat yhdistyksensä.²⁶

Luennoilla annettiin koulutettaville lähinnä neuvoja siitä, miten eri aineita tuli opintokerhoissa opiskella. Helsingin kurssilla oli 44 luentoa eri aiheista. Koulutus ei ollut pelkästään luennoilla istumista, vaan samalla avarrettiin mukana olleiden kuvaa maan pääkaupungista ja samalla laajennettiin tarkoituksella heidän historiatietoisuuttaan, voi myös sanoa todellisilla tapahtumapaikoilla. Luentojen lisäksi tehtiin nimittäin tutustumiskäyntejä Elannon tuotantolaitoksiin, Seurasaaren kansanpuistoon, Ateneumin taidemuseoon ja Kansallismuseoon.²⁷ Tällaiset käynnit tarjosivat koulutuksessa olleille epäilemättä samalla hyviä mahdollisuuksia keskinäiseen tutustumiseen, jolla saattoi sittemmin olla vuosikymmenien mittainen jatkuvuus. Lisäksi pidettiin mallikokouksia.²⁸

Opintojohtajiksi hyväksyttiin Helsingin kurssin päätteeksi 68 henkilöä. Valmistuneista oli Helsingistä ja Uudeltamaalta kotoisin 35 henkilöä, Turun ja Porin läänistä seitsemän, Hämeen läänistä 11 ja Viipurin läänistä seitsemän; näistä yksi oli muuan 23-vuotias konemestarin poika Arvi Hautamäki Jääsken Ensosta, myöhemmin hyvinkin tuttu TSL-yhteyksistä.²⁹ Kuopion lääniin matkasi kolme uutta opintojohtajaa, Vaasan lääniin kaksi ja samoin kaksi Oulun lääniin. *Suomen*

²⁵ Vehkamäki 1929.

²⁶ Toim. kert. 1920–21; Suomen Sosialidemokraatti 15.8.1920, 26.8.1920, 22.9.1920; ks. myös Voionmaa 1924a s 304.

²⁷ Varmasti pysäyttävä kohta oli heti Kansallismuseon pääoven luodinreikä, yksittäinen muisto taistelusta Helsingissä huhtikuussa 1918. Reikä on edelleen näkyvillä.

²⁸ Toim. kert. 1920–21. – On aiheellista huomata, että kurssilaiset tutustuivat muihinkin kuin yksinomaan työväen kohteisiin suuressa pääkaupungissa. Nämä kaikki olivat varsinkin maaseudun asukkaille sangen mielenkiintoisia nähtävyyksiä. Osuusliike Elanto oli perustettu 1905 (tuotantolaitoksista ks. esim. Kulman takana Elanto. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo 2005, esim. s 11, 32–34, 41–45, 60); Kansallismuseo oli saanut alkunsa 1893, ja itse museorakennus oli suhteellisen uusi, valmistunut 1916 (ks. esim. Suomen Kansallismuseo. Opaskirja. Toim. Ritva Väre, Liisa Erä-Esko, Hanna Forssell. Helsinki: Kansallismuseo 2006 s 3). Vuonna 1889 kansanpuistoksi tullut Seurasaari oli Mustikkamaan tavoin ollut jo varhaisen työväenliikkeen vappukulkueiden kohteena, silta valmistui 1892 (ks. Tuomisto 1984a s 91, ks. myös Seurasaari. Puisto meren syleilyssä. Toim. Aila Nieminen. Helsinki: Seurasaarisäätiö 2017, esim. s 13–17, Katri Lento).

²⁹ Paljon myöhemmin Arvi Hautamäki kertoi kiitollisena, että juuri Hj. Eklundin opetus loi ”sen teoreettisen pohjan, jolta oman opetus- ja sivistystyöni johtoaatteet ovat nousseet” (Hautamäki 1954 s 110).

Sosialidemokraatissa arvioitiin, että tämä ensimmäinen kurssi onnistui ”joka suhteessa hyvin”.³⁰

Liiton toimikunta päätti jatkaa vastaavanlaisten kurssien järjestämistä eri puolilla maata. Seuraavina vuosina omaksuttiin käytäntö, jonka mukaan opintojohtajakursseja pidettiin eräin poikkeuksin kahdet keväällä ja toiset kaksi syksyllä. Neuvojen ja opastuksen lisäksi monilla kursseilla annettiin käytännön opetusta laskennossa, kirjanpidossa ja ainekirjoituksessa. Lisäksi kaikilla kursseilla pidettiin opintokerhon mallikokouksia.

Kolmen ensimmäisen opintojohtajakurssin aiheet olivat toimintakertomusten perusteella suurin piirtein samanlaisia. Luentoaiheina olivat opintopiirityö yleensä, kirjaston- ja arkistonhoito, yhteiskuntatieteen opiskelu, yhteiskunnalliset kysymykset, kansantaloudelliset kysymykset, materialistinen historiankäsitelmä, kunnallistiedon opiskelu, osuuskauppaliike, yhdistyslaki, sosialistisen teorian ja sosialismin historian opiskelu, Suomen työväenliikkeen kehitys, työväenliikkeen virtaukset, ammattiyhdistysliike, työväenlainsäädäntö, filosofian opiskelu, tahdon vapaus, yhteiskunnallinen taikauskko ja historian opiskelu.

Vielä oli koulutusaiheina kirjallisuuden opiskelu, suomalainen kaunokirjallisuus, erikoiskurssi Jack Londonista, suomenkielen opiskelu, suomen kielen tyylioppi, ainekirjoitus ja oikeinkirjoitus. Lisäksi opiskeltiin muitakin maailman kieliä; siihenkin oli harjaannuttava. Oli myös kehitysopin opiskelua, biologisia kysymyksiä, maapallon kehityshistoriaa, terveysopin opiskelua. Kertomuksissa mainittiin lopuksi laskento, kirjanpito ja puhetaito. Aihepiirien kirjo vaikuttaa aivan hengästyttävän runsaalta.

Tammikuussa 1921 hyväksyttiin Tampereen kurssilta 30 uutta opintojohtajaa, kerhojen vetäjää, huhtikuussa Jyväskylässä 46, Viipurissa syyskuussa 43 ja Porissa marraskuussa 17. Sortavalassa Laatokan Karjalassa pidetyltä kurssilta valmistui helmikuussa 1922 peräti 51 pätevää opintokerhojen vetäjää, huhtikuussa Lieksassa 32 ja Hämeenlinnan kurssilta syyskuussa vielä 18.³¹

Kaiken kaikkiaan hyväksyttiin jo vuoden 1922 loppuun mennessä opintojohtajakursseilla 305 opintojohtajaa. Liitto järjesti ensimmäisen kymmenvuotistaipaleensa aikana 29 opintojohtajakurssia, joilla oli 932 osallistujaa.³²

Valtionapua kerhotoimintaan

Voisi kuvitella, että valmistuneet opintojohtajat eli opintokerhojen vetäjät olisivat paikkakunnillaan saaneet aikaan suunnilleen samanlaisen määrän opintokerhojakin. Niin ei aina kuitenkaan aivan suoraan käynyt, mihin lienee ollut moniakin inhimillisiä syitä. Koulutustilaisuus sai maakunnista

³⁰ Lainaus Suomen Sosialidemokraatti 22.9.1920; ks. kurssista myös Eklund 1922 s 27–28.

³¹ Viipuri ja Sortavala muistuttavat kurssipaikkoina tässä myös siitä, että työväenliikkeellä oli varsin vahvaa toimintaa sillä Karjalan alueella, jonka Suomi joutui jatkosodan jälkeen välirauhansopimuksessa luovuttamaan Neuvostoliitolle (ks. erityisesti Hannu Soikkanen 1970). Rajan taakse jääneestä Viipurista on Teemu Keskisarja (2013 s 9) todennut osuvasti: ”Viipurin historia toki pysyy osana Suomea.” Sama koskee luonnollisesti muutakin luovutetun alueen suomalaishistoriaa, menneisyyttä.

³² Toimintakertomusten mukaan; ks. myös Pekka Railo: Työväen Sivistysliitto 10 vuotta, Työväen kalenteri 1930 (Railo 1930), s 149; Voionmaa 1924a s 302.

liikkeelle kaikkein kiinnostuneimmat, mutta viesti ei heidän matkassaan edennyt aina välttämättä aivan suoraviivaisesti eikä kipinä sytyttänyt laajempaa roihua, ainakaan ihan heti.

Kun perinteitä ei ollut ja kun kerhotoiminta oli kaiken kaikkiaan vielä uutta, jäivät opintokerhot monesti lyhytaikaisiksi. Hjalmar Eklund muisteli, että monella alkuvaiheen opintokerholla ensimmäinen kokous saattoi myös jäädä ainoaksi.³³ Sellainen ainoa kertakin voi toki joskus olla tapahtumana merkityksellinen. Toisaalta: jos keskeytyminen on yhteisesti koettu epäonnistumiseksi, se on saattanut hyvinkin hillitä uutta yritystä joksikin aikaa.

Koulutuksen tarpeen ohella oli vielä toinen, ja itse asiassa sangen merkittävä seikka, kuitenkin virittämässä innostusta. Eduskunta nimittäin myönsi syksystä 1921 alkaen valtionapua kaikkien kansanvalistustyötä tekevien järjestöjen opintokerhotoimintaan. Oppivelvollisuuslain ohella tämä ratkaisu kuvasti suurta kansallista tavoitetta: suomalaiset tarvitsivat lisää opillisia tietoja, lisää opiskelumahdollisuuksia. Opintokerhомуotoinen toiminta oli ollut varsin hajanaista ja hapuilevaa vielä 1910-luvulla. Aulis Alanen on luonnehtinut 1920–50-lukujen ajanjaksoa vastaavasti ”vakautuvan opintokerhokeskeisyyden kaudeksi”.³⁴ Myöhemmän kokemuksen ja tietämyksen kautta aikakautta voisi kutsua myös laajentuvan opintokerhokeskeisyyden kaudeksi.

Esimerkiksi vuoden 1922 opintokerhotoiminnan varoista sai TSL käyttöön 22 000 mk (laskennallisesti nykyrahassa noin 7000 euroa). Ne käytettiin opintojohtajakurssien kulujen kattamiseen, niillä annettuihin pieniin apurahoihin opiskelijoille sekä opintokerhojen avustamiseen.

Valtion luentolautakunnan mukaan avustus tuli antaa opintokerholle ”sidottujen kirjojen muodossa”, korkeintaan 200 markan arvoisena (noin 65 euroa). Luentolautakunta määritteli kulloinkin avustusten jakoperusteet. Keskeytyneille kerhoille ei avustuksia jaettu. Kaikki kerhot eivät edes hakeneet avustussummia.

Toimintakaudella 1919–20 oli TSL:n parissa yhteensä 70 opintokerhoa, ja näistä seitsemän eli kymmenesosa oli ruotsinkielisiä. Seuraavalla kaudella määrä oli 78 (kolme ruotsinkielistä). Näistä valtionapua sai edellä kuvatulla tavalla suurin osa eli 56 kerhoa. Kaudella 1921–22 toimi jo 113 kerhoa (14 ruotsinkielistä). Liittoon ilmoitetut luvut olivat jonkin verran todellista pienempiä, ja varsin monella opintokerholla oli useita itsenäisesti opiskelevia alaryhmiä.

Mainittakoon vertailun vuoksi, että esimerkiksi vuonna 1923 oli koko maassa yhteensä 849 opintokerhoa eri sivistysjärjestöjen parissa. TSL:n keskuudessa oli vuosien 1922–23 toimintakaudella 100 ja kaudella 1923–24 yhteensä 121 suomenkielistä opintokerhoa. Luentolautakunta jakoi välittömästi avustukset Sivistysliiton ohella seuraaville järjestöille: Kansanvalistusseura, Kotikasvatusyhdistys, Kristillisen työväen nuorisoliitto, Raittiuden ystävät ja Suomen nuorison liitto. Avustusanomuksen jätti näistä 126 opintokerhoa, vain pieni osa kaikista opiskelleista kerhoista. Esimerkiksi vuonna 1923 voitiin jakaa avustuksena 100 mk vain 14 prosentille ns. porvarillisista

³³ Eklund 1929.

³⁴ Aulis Alanen: Sivistysjärjestöjen tehtäväkuvan muuttuminen. Tampere 1986 (Alanen 1986) s 41. – Pertti Rantanen kiinnitti kirjoittajan huomion tähän tutkimukseen.

kerhoista. TSL:n alaisista kerhoista jaettiin avustuksia 39 prosentille.³⁵

Sivistysliitto ei siten ollut mitenkään suomalaisen opintokerhotoiminnan suuri jättiläinen, joskin varsin kookas se oli. On mahdotonta sanoa heti tästä alkuvaiheestakaan, mikä oli toiminnan kokonaismerkitys, todellinen laajuus: miten ja millä tavoin kaikki kerhoissa opiskelleet säteilivät vaikutusta ympäristöönsä kerhojen ulkopuolelle.

Eniten TSL:n opintokerhoissa opiskeltiin esimerkkikaudella 1921–22 sosialismin historiaa (24 kerhossa), kaunokirjallisuutta (16), yhteiskuntaoppia (13), kunnallistietoa (13), sosialismin teoriaa (12), historiaa (11) ja sosialismia yleensä (10). Seuraavina olivat ”kaunoluku” (8 kerhossa), puhetaito (8), suomen kieli (7), runonlausunta (7), kansantaloustiede (6), talousoppi (5), kokoustoiminta (5) ja kirjanpito (5 kerhossa).

Liiton järjestäjä J. H. Vehkamäki arvioi kirjoituksessaan vuonna 1922, että juuri opintokerhot ”näyttävät paremmin kuin mikään muu opiskelu-muoto soveltuvan työväen sivistystaisteluun. Niissä ei vain opita, niissä suorastaan kehitytään ihmisiksi, kansalaisiksi. Ja se on yhtä tärkeä ja huomioonotettava kuin tietojen hankkiminenkin”. Hänen kanssaan on aikojen kuluttuakin helppo olla samaa mieltä.

Opiskelun lisäksi kerhossa opittiin inhimillisen kanssakäymisen periaatteita, käytöstapojakin. ”Opintopiirissä oppii puhumaan ja käyttäytymään, siellä luonne jalostuu ja tavat hienostuvat. Siellä myös tarjoutuu paljon virkistävää huvia, mikä työläisten yksitoikkoisessa elämässä on tärkeä sekin”, kuvaili Vehkamäki houkuttelevasti ja samalla itse ilmeisen aidosti innostuneena.³⁶

Kerhotoiminta oli periaatteessa juuri tällaista, jokaista mukana ollutta kasvattavaa, mutta pulmana saattoi olla käytännössä se, että hyvin alkanut työ keskeytyi jossain vaiheessa. Tosin keskeytyminen ei aina ollut aivan lopullista. Opintokerho- tai luentotoiminnassa mukana oleville toiminta ei ollut vain rattoisaa ajanvietettä, hauskaa täytettä arkisen elämän luppohetkillä, vaan opiskelussa oli vakava, määrätietoinen henki ja syvälinen tavoite. Aina tavoitteita ja korkeampia pyrkimyksiä ei edes osattu ääneen muotoilla, mutta jokin sisäinen palo veti eteenpäin opin tiellä. TSL:n kautta tuli esiin niin paljon tietoa hankittavaksi, sellaista, mihin ei ollut aiemmin auennut mahdollisuutta. Yksittäiset aineet avasivat uusia näkymiä eteenpäin, yhdessä oleminen heijastui järjestölliseen toimintaan. Samalla opittiin muun ohessa jatkuvasti yhteiskunnallisen toiminnan ja elämänkin perusasioita – tiellä kohti täysivaltaista kansalaisuutta.

- - -tietolaatikko

OPINTOKERHOJEN JAKAUTUMAA

Toimintakaudella 1921–22 oli Työväen Sivistysliiton parissa yhteensä 99 suomenkielistä ja 14

³⁵ Valtion luentolautakunnan toiminta v. 1923 (irralaisia papereita TSL:n arkistossa, TA); Valavaara 1954 s 193; Peltoniemi s 43; ks. myös Voionmaa 1924a s 304.

³⁶ Vehkamäki 1922, lainaukset s 38–39.

ruotsinkielistä opintokerhoa. Suomenkielisissä oli opiskelemissa yhteensä 1219 kerholaista ja ruotsinkielisissä 110.

Suomenkieliset kerhot jakautuivat seuraavalla tavalla.³⁷

<u>Järjestöryhmä</u>	<u>kerhoja</u>	<u>osanottajia</u>
Sos.dem. nuoriso-osastoissa	40	484
Sos.dem. työväenyhdistyksissä	31	361
Sos.dem. työläisnuoriso-osastoissa	10	99
Ammattiosastoissa	7	118
Sosialistisissa työväenyhdistyksissä	5	61
Esperantoyhdistyksissä	3	48
Raittiusyhdistyksissä	1	16
Itsenäisiä kerhoja	2	32
suomenkielisiä yht.	99	1219

Ruotsinkieliset opintokerhot jakautuivat vastaavasti seuraavalla tavalla.

<u>Järjestöryhmä</u>	<u>kerhoja</u>	<u>osanottajia</u>
Sos.dem. työväenyhdistyksissä	8	60
Itsenäisissä nuoriso-osastoissa	2	?
Sosialistisissa työväenyhdistyksissä	1	17
Ammattiosastoissa	1	8
Sos.dem. työläisnuoriso-osastoissa	1	5
Itsenäisiä kerhoja	1	20
ruotsinkielisiä	yht.14	110

Kerholaiset retkeilemään

Vaikka Työväen Urheiluliitto oli Sivistysliiton jäsenenä, sen parissa ei vielä tässä alkuvaiheessa näyttänyt toimivan yhtään opintokerhoa. Siellä herättiin asiaan ehkä hitaammin, kun ei kenties aivan kohta oivallettu mitä opintokerhotyö voisi urheiluseurassa olla.

TUL:n sihteeri ja TSL:n liittotoimikunnan varajäsen V. J. Kostiainen muistutti joskus, että retkeily sopisi hyvin työläisurheiluseurojen ohjelmaan opintokerhomuotoisena toimintana. Varsinaisista urheilukilpailuista tai harjoituksista hän ei tässä yhteydessä maininnut, ei myöskään pitkäaikaisemmista telttaretkistä tai vaelluksista.

³⁷ Eklund 1922 s 26 mukaan.

Hän perusteli ajatustaan niin, että opiskeluun soveltuvan otollisen ja ”herkän vireen edellytyksenä on hyvä ruumiillinen kunto, mikä taas vuorostaan riippuu terveestä elämänjärjestyksestä”. Se puolestaan edellytti ravinnon, työn, levon ja virkistuksen ”järjennukaisia” keskinäisiä suhteita. ”On järjetöntä ruumiillisten ja henkisten pääomien haaskausta istua puoleen yöhön savuisessa tuvassa, kahvilassa tai ummehtuneessa kinossa.” Sellaista voisi tehdä ”suuremmitta vaurioitta” kerran viikossa, mutta ei enempää. Nuori saattaisi joka ilta toistuvana tempautua tällaisessa menossa ”luisuvalle pinnalle”.

Kostiainen muistutti, että ”elimistön puhdistamista” ja virkistystä tarvitsevat muutkin kuin urheilijat. Ulkoillessa ”haihtuvat arkiajatukset taivahan tuuliin ja raikas ulkoilma vilkkaan liikunnan ohella huuhtoo koko elimistön puhtaaksi, jakaa veren tasaisesti ruumiin eri osien kesken, mistä on seurauksena hyvinvoinnin tunne, joustava ajattelukyky ja vastaanottava mieli”. Hän sai ehdotuksensa kuulostamaan helpolta, kun hän luonnehti retkeilyn ottamista opintokerhon ohjelmaan, oikeastaan vain henkilökohtaisen virkistysohjelman laajentamisena koko kerhoa käsittäväksi.

V. J. Kostiainen suositteli kolmenlaisia retkiä tai ehkä nykytermein paremminkin kävely- tai liikuntatapahtumia opintokerholaisille: jäsenten keskinäisiä virkistysretkiä, pitempiä retkiä naapurikerhoon tai ”hyökkäysretkiä kerhottomiin naapurikyliin”, jonne voitaisiin joukolla sitten perustaa oma opintokerho, toki huolella hanketta etukäteen pohjustaen. Pieni retki, tai voisi ehkä sanoa kävelykierros, lenkki, voitiin tehdä myös kerhokokouksen päätteeksi.

Talvella taival taittuisi helpoiten suksilla ja kesällä kävellen tai veneellä. Varsinkin kesällä kannatti suunnata luonnonkauniiseen paikkaan, tarkkailla siellä luonnon ilmiöitä tai sitten paikan salliessa pelata palloa ja uida. Kostiainen muistutti vielä, että hikisenä kotiin palatessa kannatti käydä pesulla tai oli ainakin ”otettava pyyhkeet”, muuten jäisi tarkoitus toteutumatta ja virkistys saamatta.³⁸

”Kirjainvälitystä”

Liiton toimisto kääntyi lokakuussa 1919 kustannusliikkeiden puoleen pyynnöllä saada luettelo kunkin kustantajan julkaisemasta työväenaiheisesta kirjallisuudesta. Lisäksi pyydettiin tietoa siitä millaisia alennuksia olisi mahdollisuus saada, kun Työväen Sivistysliitto välittäisi kirjallisuutta edelleen oman järjestönsä parissa. Vuosikertomuksessa todettiin, että ”useimmista saapuikin suotuisa vastaus”. Luvatut alennukset vaihtelivat työväenkustantamojen 25–30 prosentista porvarillisten kustantajien 15 prosenttiin. Useimmat lähettivät lisäksi saman tien vapaakappaleet julkaisemistaan ko. ryhmään kuuluvista kirjoista.

³⁸ V. J. Kostiainen: Retkeily opintokerhojen ohjelmaan, julkaisussa Työväenopisto 2–3/1926, myös lainaukset. – Vilhelm Johan Kostiainen (1889–1968) aloitti Sulkavalla puotipoikana, lähti 22-vuotiaana Saksaan, opiskeli ja oli työssä osuustukkukaupassa. Suomen palattuaan osallistui työväen urheilu-, raittius- ja kulttuurierientoihin, osallistui TUL:n perustamiseen. Kielitaito (mm. saksa, esperanto) auttoi TUL:n sihteeriä liiton kansainvälisissä suhteissa. Myöhemmin konttoristina ja Hämeen läänin liikevaihtoverotarkastajana. Oli täysraitis, tupakan vastustaja, kasvissyöjä, naturismin harrastaja, tietää Wikipedia.

Liitto välitti tietoa ja neuvoja kirjallisuudesta sen jälkeen niille järjestöille, joiden tiedettiin suunnittelevan kirjallisuuden hankintaa joko omaan kirjastoonsa tai opintokerhoa varten. Jo vuoden 1920 helmikuuhun mennessä välitettiin tällä tavalla kirjoja kymmeneen opintokerhoon.³⁹

Aluksi liitto hoiti kirjojen välityksen helsinkiläisen Työväen kirjakaupan välityksellä. Sen omisti Kustannus Oy Kansanvalta, ja myymälä sijaitsi Hakaniemessä. Sivistysliitto ei ottanut itse mitään välityspalkkiota toiminnastaan.

Vuoden 1922 alussa liiton toimistoon voitiin palkata ensimmäinen toimistoapulainen, rouva Nanna Manninen, ja sen jälkeen kirjallisuuden välitys siirtyi toimiston hoidettavaksi. Yksi puhelinkin toimistossa oli, sen numero oli 103 28. Lokakuussa 1922 toimistoapulaiseksi vaihtui rouva Hilja Halava.⁴⁰ Jo TSL:n kolmantena työ kautena 1921–22 toimistosta välitettiin edelleen 166 kirjälähetystä, joiden yhteisarvo oli 13 000 mk (runsaat 4200 euroa).

Matkoillaan Sivistysliiton järjestäjä J. H. Vehkamäki luennoi myös kirjastonhoidosta. Se oli vakioaiheena myös opintokerhojen vetäjien kursseilla. Liitto turvautui kirjastotarvikkeiden osalta Kansanvalistusseuran valmistamiin välineisiin. Painettu kirja oli arvossaan.

Myöskään omaa kirjastotoiminnan opasta ei laadittu, vaan turvauduttiin Suomen ammattijärjestön ja sosialidemokraattisen nuorisoliiton kustantamaan Toimitsija-Opas -teokseen, jossa olivat mukana myös Vehkamäen laatimat ohjeet kirjastotoimintaan. Hän oli myös Työväen Sivistysliiton edustajana syksyllä 1921 asetetussa valtion kirjastotoimikunnassa.⁴¹

Kirjastolaitoksen kehittäminen olikin Vehkamäelle erityinen sydämen asia: ”Ensinnäkin on kirjastojen perustaminen sellaisille paikkakunnille, missä ei minkäänlaista sivistystyötä työväen keskuudessa vielä ole tehty, ihan välttämätöntä. Ilman kirjastoja ei pitkällekkään päästä.” Lisäksi kirjastot vaativat jatkuvasti hoitoa ja ajan tasalla pitämistä.

Paikkakunnilla piti Vehkamäen mukaan saada työväen kirjastojen kesken tiiviimpää yhteistoimintaa. ”Samoin olisi hyödyksi, jos roskakirjallisuuden vastustaminen saataisiin yleisesti käyntiin.”⁴² Aina voi tietenkin miettiä, mitä roskakirjallisuudella on kulloinkin mahdollisesti tarkoitettu.

Kirjeopisto saadaan aikaan

Kotona tapahtuvan opiskelun tueksi muodostettiin J. H. Vehkamäen innoittamana syksyllä 1921 TSL:n kirjeopisto; sellaisia oli muillakin sivistysjärjestöillä. Siinä oli mahdollista opiskella kolmella

³⁹ Toim.kert. 1919-20.

⁴⁰ Hilja Halava oli jäänyt vuoden 1918 tapahtumien yhteydessä leskeksi. Hän työskenteli KK:n toimistossa ennen siirtymistään Sivistysliiton palvelukseen 1922. – Aikakaudelle kuvaavaa oli, ettei Väinö Voionmaa maininnut liittoa esitellessään toimiston ainoan työntekijän nimeä, tosin hän ei luetellut kaikkia toimikunnankaan jäseniä (Voionmaa 1924a s 302).

⁴¹ Eklund 1922 s 32–33.

⁴² Vehkamäki 1922 s 46-47, myös lainaukset.

tavalla: yksin, ryhmänä tai opintokerhomuotoisesti.

Opetusta annettiin ensisijaisesti kielissä, laskennossa ja kirjanpidossa. Liitosta lähetettiin kussakin oppiaineessa yksi opetuskirje kerrallaan vastaanottajalle. Yksinopiskelija vastasi tehtäviin yksin, omin päin. Ryhmässä opiskelevat vastasivat erikseen, kukin haluamallaan tavalla. Opintokerho puolestaan laati yhteisten pohdiskelujen jälkeen yhden yhteisen vastauksen.

Kurssimaksun suuruus oli yksinopiskelijalle ja opintokerholle sama 100 mk (nykyrahassa noin 32 euroa). Sen sijaan ryhmän jäsenille maksu oli 75 mk.

Liiton kirjeopisto lähti verkkaisesti käyntiin. Vuoden 1922 syksyllä opiskeltiin kieliä, suomea, ruotsia ja saksaa sekä kansainvälisiksi apukieliksi tarkoitettuja idoa ja esperantoa. Hilja Halava muisteli myöhemmin, että liiton toimistossa laadittiin ja monistettiin sekä idon että esperanton kirjukurssit. Näin tehtiin tasapuolisuuden vuoksi, sillä ”liiton sihteeri [Hj. Eklund] oli vankka idisti, ja järjestäjä [J. H. Vehkamäki] uskoi vain esperanton menestymiseen”. Sen sijaan suomen-, ruotsin- ja saksan kielen sekä laskennon opetuskirjesarjat hankittiin Kansanvalistusseuralta; se yhteistyö sujui hyvin.⁴³ Yksinopiskelijoita oli 43, opintokerhoja oli 6 ja kerhojen jäseniä ryhminä 48. Kaikkiaan opiskelijoita oli 91. Suurin ryhmä muodostui ruotsin opiskelijoista (32 henkilöä).⁴⁴

Vuonna 1925 kirjeopistossa oli 33 yksinopiskelijaa, jo 41 opintokerhoa ja kerhojen jäseniä yhteensä 435. Kaikkien kirjeopistossa opiskelleiden yhteismäärä oli 468. Sen jälkeen yhteismäärä aleni jonkin verran ja kohosi 1930-luvun puolella uudelleen ja ylitti sitten jo viiden sadan määrän.⁴⁵

Vehkamäki piti itse kirjeopistoa erittäin hyvänä opiskelun ja oppimisen muotona: ”Sillä helpompaa opiskelutapaa tuskin on kuin tämä, jossa opiskelija itse saa määrätä edistyksensä mutta kuitenkin on aina pätevän opettajan johdettavana.”⁴⁶

Liiton puheenjohtaja Väinö Voionmaa laati heti kirjeopistoon Suomen talousmaantieteen kurssin. Voionmaa osallistui ahkerasti ja monella tavalla, itseään säästämättä, liiton käytännön toimintaan myös luennoitsijana ja opettajana. Hänen käsialaansa olivat myös liiton julkaisemien ensimmäisten opintokirjojen (1921 ja 1926) esitykset historian ja yhteiskuntatieteiden opiskelusta.⁴⁷

Voionmaan näkökulmia

Sivistysliiton puheenjohtajalla, kansanedustaja, professori Väinö Voionmaalla riitti toki runsaasti muutakin askareita kuin TSL:n riennot. Oma mielenkiintoinen kysymyksensä olisi, miten hän käytännössä jakoi – tai kykeni jakamaan – aikansa akateemisten opetus-, tutkimus- ja kirjoitustehtävien sekä yhteiskunnallisen toiminnan ja vielä perhe-elämänkin menojen kesken.

⁴³ Työläisopiskelija 8/1939, myös lainaus.

⁴⁴ Eklund 1922 s 33–34.

⁴⁵ Valavaara 1939 s 206; Voionmaa 1924a s 304.

⁴⁶ Vehkamäki 1922 lainaus s 40.

⁴⁷ Halila s 262–263.

Tässä ei kuitenkaan mennä asiassa pitemmälle.⁴⁸

Mainittakoon vain yhtenä kansallisen tason esimerkkinä vaativista tehtävistä, että suhteellisen tuore TSL:n puheenjohtaja, kansanedustaja Voionmaa oli mukana yhtenä Suomen edustajana Neuvosto-Venäjän kanssa käydyissä Tarton rauhanneuvotteluissa. Ne johtivat tulokseen lokakuussa 1920 runsaat kahdeksan kuukautta kestätyään.⁴⁹

Voionmaa oli muutenkin keskeisiä puolueen tarvitsemia ja myös käyttämiä voimia ulkopoliittisissa kysymyksissä. Jo vuonna 1919 hän kiersi esittelemässä Suomen poliittista tilannetta, ja kieltolain alettua myös raittiuskysymyksiä kosketellen, erityisesti aatetoverien tilaisuuksissa Ruotsissa ja Norjassa sekä sittemmin Lontoossa ja Pariisissa sekä osallistui syksymmällä Suomen ja Baltian maiden sosialidemokraattien yhteisiin neuvotteluihin. Erityisesti häntä askarruttivat kansainvälisistä aiheista Kansainliittoa koskevat näkökulmat, samoin kansainvälisen talouden kysymykset.

Väinö Voionmaata kiinnostivat luonnollisesti myös hyvin paljon kotimaan yhteiskunnalliset asiat, ja hän painoi vahvan kynänjälkensä sosialidemokraattien aatteelliseen keskusteluunkin, joka oli sisällissodan jälkeen taitekohdassa. Hän oli vuonna 1920 ilmestyneen *Sosialidemokraattisen Aikakauslehden* toimituksen jäsen ja vuodesta 1922 alkaen pitkään *Suomen Sosialidemokraatin* toimitusneuvoston jäsen.

Aimo Halilan luonnehdinnan mukaan Voionmaan perusominaisuuksiin kuuluivat ”suvaitsevaisuus, avarakatseisuus ja helppohintaisen agitaation välttäminen”. Hän edusti idealistina sovittelevaa linjaa, ei korostanut luokkataistelua, vaikka hänen mukaansa ”luokkatietoisuus oli kuitenkin työväestön kannalta aivan luonnollista ja välttämätöntä”.⁵⁰ Julkaisussa *Työväen sivistystyö I* Voionmaa painottikin vuonna 1922 kokemusperäisen tosiasian olevan, että ”jatkuva suuresta aineellisesta kurjuudesta seuraa perinnöllinen ruumiillinen ja sielullinen rappio, jossa kaikki sivistyselämä on mahdoton”. Taloudellinen riisto saa siten aikaan henkisen riiston, taloudellinen luokkajako synnyttää sivistyksenkin luokkajaon. Toisaalta hän kyllä myös muistutti, ”ettei laiskuudelle tai peritylle vähälahjaisuudelle parhainkaan opetustaito usein mahda mitään”.⁵¹

⁴⁸ Voionmaan perheen elämästä ks. Lähteenmäki 2014 esim. s 44–49. – Voionmaan työmäärää ihmetteli esimerkiksi Lyyli Takki aloittaessaan Työläisopiskelijassa 1943 TSL:n henkilökuvien kirjoitussarjan ja luetellessaan hänen tehtäviään ja toimiaan. ”Kuinka ihminen yleensä voi ehtiä niin paljon?” Hänen mukaansa yksi selitys voi olla siinäkin, että ”alkaa varhain aamusta ja puskee pitkän päivän myöhään iltaan”. Olihan Voionmaa tullut jo ylioppilaaksikin ”melkein lapsenkengissä”. Kirjoittaja intoutuu, ellei suorastaan haltioituu puheenjohtajasta, joka oli ”yksi niitä, joilla on kansan vankkumaton luottamus”. Hän oli niitä, ”jotka ovat asettaneet rikkaat lahjansa ja koko työnsä kansansa ja maansa palvelemiseen”. Ja vielä: ”Kerrassaan rovio miehekseen. Aina valonkipinöitä säihkyvä. Huumorintajuinen, mutta osaa syttyä pyhään vihaankin.” (P-o: Kapteenimme. Työläisopiskelija 2/1943.)

⁴⁹ Ks. Halila s 202–2017; Lähteenmäki 2014 s 145–204. – Maria Lähteenmäki (2014 s 145) pitää Tarttoa jopa Voionmaan ”poliittisena tulikasteena”. Ehkä asiat eivät ole aivan vertailukelpoisia, mutta mieleen tulevat kuitenkin jo Tokoin senaatin ajat 1917 murtuvan keisarivallan viime kouristuksissa. Petsamon alueen saaminen oli varmasti Voionmaalle mieleen.

⁵⁰ Halila s 168–172, lainaukset s 168–169.

⁵¹ Voionmaa 1922 s 7.

Voionmaa oli korostuneesti sivistyssosialisti, vaikka hän laajasti ymmärsi myös yhteiskunnan taloudellisia ja valtapoliittisia voimavirtoja. Puolueen johdossa olleet, varsinkin poliittisen toiminnan realismia tai vaikkapa oppikirjamaista marxilaisuutta painottaneet eivät aina olleet ihan samalla aaltopituudella. Edellä on jo viitattu esimerkiksi siihen jännitteeseen, jota näytti hetkittäin olevan kahden Väinön, Voionmaan ja Tannerin välillä.⁵²

Yhteistyöhön Arbetarförbundetin kanssa

Suomalainen järjestäytynyt työväenliike oli lähtökohtaisesti kaksikielistä, vaikka suomea käytettiinkin puheissa, kirjeenvaihdossa ja julkaisutoiminnassa valtakielenä. Sama koski Sivistysliittoa. Osa työväestöstä oli äidinkieleltään ruotsinkielistä, osa taas oli sujuvasti kaksikielistä. Risto Laakkonen on painottanut, että työväenliikkeen kaksikielisyydellä oli suuri merkitys maan ruotsinkielisille työläisille. Hän muistutti myös esimerkiksi siitä, että ennen sotavuosia Viipuri saattoi olla Pohjolan kansainvälisin kaupunki. Siellä puhuttiin suomea, ruotsia, saksaa sekä venäjää ja julkaistiin kaikilla näillä kielillä myös sanomalehtiä.⁵³

TSL avusti ruotsalaista työväenliittoa (FSA) sen oman opintokerhotoiminnan käynnistämässä. Sivistysliitto myönsi jo aikaisemmin syntyneelle Studiecirkeln centralutskottille vuonna 1921 yhteensä 2000 mk apurahan (noin 655 euroa; inflaatioprosentti noin 24). Yhteistyö muodostui luontevaksi TSL:n ja ruotsalaisen työväenliiton sivistysvaliokunnan kesken. Siinä auttoi kaksikielinen henkilöyhteyskin: Sivistysliiton sihteeri Eklund oli samalla FSA:n valiokunnan jäsen. TSL antoi valiokunnalle apua lähinnä neuvomalla. Valiokunnan puheenjohtajana toimi tässä vaiheessa Ernst Nyström ja jäsenenä olivat Anna Forsström sekä Julius Sundberg.

Syksyllä 1923 FSA laajensi hieman tilapäisenä tai epävirallisena toimineen opintokerhojen keskusvaliokunnan valtuuksia tehden siitä ruotsinkielisen työväenliiton sivistysvaliokunnan (Finlands svenska arbetarförbunds bildningsutskott). Se sitten ryhtyi yhteistyöhön TSL:n kanssa. Sihteeri Eklundista tuli samalla uudenkin valiokunnan jäsen, mikä mahdollisti edelleen jatkuneen molemminpuolisen tiedonkulun.

Uudelleenjärjestelyjen jälkeen opintotyötä vahvistettiin ruotsalaisen työväenliiton parissa. Siihen alettiin saada vuotuista valtionavustustakin kansanedustaja K. H. Wiikin eduskunta-aloitteen pohjalta. Tilapäinen järjestäjä kiersi syyskaudella 1923 Uudellamaalla, Turun alueella ja myös Ahvenanmaalla kerhoja perustamassa ja opastamassa. TSL:n ohella oltiin yhteistyössä myös Svenska folkskolans vänner -yhdistyksen kanssa; kielipohja yhdisti.

⁵² Maria Lähteenmäki esim. viittaa Väinö Tannerin (1881–1966) ehkä hieman verhoillun happamiin onnitelusanoihin Voionmaan merkkipäivänä 1939. Tanner kuvasi Voionmaata ”herkuttelijana”, joka on valinnut ne poliittiset toimet, joihin on halunnut osallistua (2014 s 19). Maininnan ymmärtää hyvin siitä lähtökohdasta, että Tanner joutui monesti kantamaan osuuttaan suuremman kokonaisvastuun maan koko sosialidemokratiasta, usein myös silloin kun ei edes ollut puheenjohtajana.

⁵³ Risto Laakkonen: Arbetarnas bildningsförbund 85 år. Työläisopiskelija juhlanumero 1.9.2004. – Risto Laakkonen (1939–2020), neuvotteleva virkamies, kanslianeuvos, oli pitkään sekä liittotoimikunnan jäsen että TSL:n ruotsinkielisen sihteeristön (ABF svenska sekretariat) puheenjohtaja.

Ruotsinkielisellä sivistystoiminnalla oli käytettävissään sellainen etu, että siihen saatettiin hankkia avuksi ja opintomateriaaliksi suoraan Ruotsista ABF:n opintoaineistoja. *Arbetarbladet* joutui kuitenkin tekemään jo syksyllä 1921 neuvoa-antavan kiertokyselyn lukijoiden keskuudessa sen vuoksi, että markan kurssi heikkeni suhteessa kruunuun, ja naapurimaasta hankittu aineisto tuli kalliimmaksi.

Kyselyä seurattiin tarkoin Ruotsissakin. Seurauksena oli se, että siellä sivistysjärjestö ABF ryhtyi keräykseen kootakseen varoja ruotsinkielisten kiertävien kirjastojen lahjoittamiseksi Suomen TSL:lle. Keräys tuotti kaikkiaan 3000 kruunua. Huomattavan suurta apua saatiin syksyllä 1923 Ruotsin tovereilta: sieltä lahjoitettiin hieman yli tuhat nidettä ”hyvää kirjallisuutta”. Myöhemminkin voitiin hyödyntää Tiden- ja Framtid- kustantamojen julkaisemaa työväenkirjallisuutta, niin kaunokirjallisuutta kuin tietopuolistakin. Valiokunta myi näitä opintokäyttöön.⁵⁴

Valistustyösuunnitelmia metsä- ja uittotyöväen parissa

Valtiovalta asetti syksyllä 1919 komitean selvittämään metsä- ja uittotyöläisten olojen parantamisen mahdollisuuksia. Komitea kääntyi myös TSL:n puoleen ja ilmoitti, että Sivistysliitto kuului niihin muutamiin järjestöihin, jotka voisivat auttaa, mikäli metsä- ja uittotyöläisten keskuudessa tehtävä valistustyö jätettäisiin jonkin järjestön hoidettavaksi. Luottamus juuri perustettuun sivistysjärjestöön oli todella merkillepantavaa.

Liitolta pyydettiin myös omaa ehdotusta tällaisen toiminnan toteuttamisesta. Liitto ilmoitti vastauksessaan tammikuussa 1920 olevansa valmis tekemään oman osuutensa asian hyväksi, joskaan ei kantamaan yksinään koko vastuuta niillä kolmella-neljällä maantieteellisellä alueella, jotka kyseeseen tulisivat. TSL esitti, että se voisi keskittyä yhteen alueeseen, esimerkiksi Kajaanin tai Joensuun piiriin. Lisäksi liitto ilmaisi näkemyksensä, jonka mukaan pääpaino olisi asetettava yhteiskunnallisiin ja yleissivistäviin opintoihin.

Liiton arvion mukaan toimintaan tarvittaisiin kaksi toimitsijaa. Kiertävissä kirjastokokoelmissa olisi tietopuolisen kirjallisuuden ohella pidettävä huolta myös kaunokirjallisesta aineistosta.⁵⁵

Hankkeesta ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa tullut mitään. Se vaati oman pitkällisen kypsyttelynsä. Asiassa päästiin toden teolla liikkeelle vasta 1940-luvun lopulla, sotavuosien jälkeen, varsin paljon muuttuneissa jälleenrakennuksen oloissa. TSL oli silloin käynnistyneessä toiminnassa vahvasti mukana.

Yhteistyösuhteita eri suuntiin

Työväen Sivistysliitossa myönnettiin heti alkajaisiksi hyvin auliisti, ettei se ollut ainoa sivistystyön tekijä työväestön keskuudessa. Sillä oli kuitenkin oma tonttinsa, omat tehtävänsä ja työläisen

⁵⁴ Eklund 1922 s 34–35; toim. kert. 1922–23; ks. FSA:n näkökulmasta yksityiskohtaisempaa kuvausta Bondestam, Helsing s 199–207.

⁵⁵ Toim.kert. 1919-20.

omatoimisuuden lähtökohtainen ajatus. Eri työväenjärjestöt toteuttivat monin perinteisin tavoin edelleen omaa opinto-, koulutus-, valistus- tai sivistystoimintaansa. Samoin työväenopistolaitos tarjosi monella paikkakunnalla työväestölle erilaisia aikuiskoulutuksen mahdollisuuksia.

TSL avusti pyynnöstä työväenjärjestöjä hankkien luennoitsijoita niiden järjestämille kursseille, joko korvauksetta tai pienellä summalla. On paikallaan huomata, että liitto tarjosi luennoitsija-apuaan myös työväenopistoille – edellyttäen, että opistot maksoivat itse koulutuksesta syntyvät kustannukset. Työväenopistojen liitosta tuli läheinen yhteistyökumppani, jonka kanssa oli monenlaista vastavuoroisuutta. Työväenopistojen, kansalaisopistojen ja sivistysjärjestöjen yhteisiä tavoitteita intoutui tiivistämään kerran vuonna 1926 omalla tavallaan ytimekkäästi *Työväenopisto*-lehden pääkirjoituksen teemana Zachris Castrénkin: ”Suomeen eheä kansakunta yhtenäisine kansansivistyksineen!”⁵⁶

Läheinen yhteistyökumppani oli myös vanha, perinteinen ja väljästi porvarilliseksi luonnehdittava Kansanvalistusseura. Sen kokemuksia voitiin hyödyntää omassa toiminnassa ja käyttää työssä apuna vieläpä sen laatimia opetuskirjeitä. Voionmaallahan oli oma pitkä taustansa myös tämän kansansivistysjärjestön johdossa.⁵⁷

J. H. Vehkamäki kirjasi liiton alkuvaiheissa varsin väljästi tai oikeastaan monimielisesti yhteistoimintaan omaksuttuja periaatteita: ”Muiden järjestöjen toimintaan TSL suhtautuu aivan sen mukaan, minkälainen järjestö milloinkin on kysymyksessä.”⁵⁸

Työväen perinteinen raittiuskanta, jollainen Väinö Voionmaallakin vahvana oli, johdatti TSL:n tukemaan Kieltoalakiliittoa. Se liittyi siihen myös jäseneksi. Työväen Sivistysliitto asettui pian perustamisensa jälkeen tukemaan myös suunnitelmia erityisen kansalaiskorkeakoulun (sittemmin Yhteiskunnallinen korkeakoulu) aikaansaamiseksi.

Kannatuksen vuoksi Sivistysliitto merkitsi myös osakkeita Kansan Näyttämö -osakeyhtiössä, vaikka tarkoituksena ei niinkään ollut teatteritaiteen lisääminen opintoaiheiden joukkoon. Tämä osakkeiden merkintä oli poikkeuksellista ja kohdistui aivan erityiseen teatteriin.⁵⁹ Teatteriharrastus oli kyllä sinänsä hyvin laajaa työväenliikkeen parissa. Muutenkin varsinainen toiminta esittävän taiteen saralla jäi liitolta tässä vaiheessa vähäiseksi. Tätä kuvasti havainnollisella tavalla esimerkiksi

⁵⁶ Lainaus pääkirjoituksesta, *Työväenopisto* 2–3/1926. – Lehti mainitsi olevansa ”Työväenopistojen rientojen äänenkannattaja”.

⁵⁷ Lähteenmäki (2014 s 89) viittaa Voionmaan erityiseen yhteistyöhalukkuuteen, siihen että ”yhteisen kansan sivistämisen aate kantoi yli ahtaiden puoluerajojen”.

⁵⁸ Vehkamäki 1922, lainaus s 47–48.

⁵⁹ Helsingin työväenyhdistyksen näytelmäkerhosta muodostui 1899 Työväen Teatteri. Se sai 1907 osakeyhtiömuodon ja muuttui Kansan Näyttämöksi; juuri tätä TSL halusi tukea. Ja myönteistä, kansallisesti hyvin merkittävää jatkoa seurasi. Näyttämö yhdistyi sittemmin 1933 Koiton Näyttämön kanssa; näin syntyi Helsingin Kansanteatteri. Välivaiheiden jälkeen muodostui 1948 Helsingin Työväen Teatterin kanssa Helsingin Kansanteatteri-Työväenteatteri. Se oli puolestaan lähtökohtana, kun 1965 muodostettiin Helsingin kaupunginteatteri (ks. Matti Aro: *Kestävä kaarisilta. Sörnäisten työväennäyttämön - Helsingin Työväenteatterin historiikki vv. 1900–65*. Helsinki: Helsingin työväenteatterin kannatusyhdistys 1982, eri kohdin; ks. myös Wikipedia).

liiton järjestämän ensimmäisen ”Kirjallis-taiteellisen iltaman” epäonnistuminen huhtikuussa 1921. Illan ohjelmassa oli musiikkia, laulua, runonlausuntaa, puheita sekä lopuksi tanssia. Lehti uutisessa jouduttiin harmittelemaan, että yleisöä tapahtuma houkutteli paikalle perin vähän.⁶⁰

Näytelmäharrastusten ohella oli monipuolisella musiikilla perinteisesti vahva asema työväen järjestötoiminnassa ja myös useissa työväenopistoissa. Pääkaupungissa toimineen muusikkojen koulutuslaitoksen Helsingin musiikkiopiston⁶¹ rinnalle muodostettiin vuonna 1922, erityisesti vähävaraisia ajatellen, hieman leveämmällä sosiaalisella pohjalla toiminut Helsingin kansankonservatorio. Perustamisen taustalla voidaan mainita erityisesti Helsingin työväenopiston rehtori, sittemmin professori Zachris Castrén sekä Helsingin yliopiston musiikkitieteen dosentti, säveltäjä Armas Launis. Se oli musiikkialkeiskoulu, jossa annettiin musiikin käytännöllisten ja teoreettisten aineiden opetusta.⁶²

Yhtenä pohjana oli työväenopiston musiikkipiiri. Kannattajajärjestöiksi kutsuttiin Helsingin kaupungin suomenkielinen työväenopisto, Työväen Sivistysliitto, Kansanvalistusseura ja Alfred Kordelinin säätiö. Castrén oli hallituksen puheenjohtaja. TSL:n edustajana oli pitkään maisteri, sittemmin professori Väinö Pesola. Opetus toteutettiin ryhmittäin ”huokealla, oppilaiden iästä riippumatta ja ilman ennakkokarsintaa”. Syksyllä 1923 opistoon ilmoittautui runsaat 300 opiskelijaa, ja pari vuotta myöhemmin määrä nousi yli viidensadan. Opettajia oli parikymmentä.

Muutama vuosi perustamisesta nousi kuitenkin hallituksen ja ulkomailla osa-aikaisesti asuneen Armas Launiksen välille ristiriitoja, jopa niin, että Launis rekisteröi kansankonservatorion salaa omiin nimiinsä. Samoien kannattajajärjestöjen voimin oli muodostettava uusi Sivistysjärjestöjen kansankonservatorio vuonna 1926. Toiminta jatkui vakiintunein muodoin, myös hallitus entisellään. Johtajaksi vaihtui kansanmusiikin tutkija, sittemmin tohtori A. O. Väisänen.

Taloudessa oli aluksi tiukkaa, sillä vasta vuonna 1927 saatiin ensimmäisen kerran valtionavustusta. Avustuksia antoivat myös Kordelinin säätiö ja Helsingin kaupunki. Sivistysliittokin tuki toimintaa taloudellisesti. Tueksi perustettu säätiö vakiinnutti viimein taloudellisen pohjan. Muutenkin toiminta vakiintui ja vahvistui pääkaupungin nuoria musiikin harrastajia kouluttaen. Mainittakoon, että taiteilija Akseli Gallen-Kallela suunnitteli Sivistysjärjestöjen kansankonservatoriolle sen tunnuksen.⁶³

⁶⁰ Suomen Sosialidemokraatti 20.4.1921.

⁶¹ Nils-Eric Ringbom: Musiikkielämä, teoksessa Helsingin kaupungin historia. V osa. Ajanjakso 1918–1945. Toinen nide. Helsinki 1965, s 348–350. Musiikkiopisto perustettiin 1882, vuodesta 1924 nimenä oli Helsingin konservatorio, vuodesta 1939 alkaen Sibelius-Akatemia. Vuonna 1882 aloitti myös Kirkkomusiikkiopisto.

⁶² T. I. Wuorenrinne: 50-vuotiselta taipaleelta, teoksessa Harrastajaopistosta konservatorioksi. Helsingin kansankonservatorio 1922–1926. Sivistysjärjestöjen kansankonservatorio 1926–1960. Helsingin kansankonservatorio 1960–1971. Helsingin konservatorio 1971-. Toim. Mirja Aro, Anja Salmenhaara. Helsinki: Helsingin konservatorio 1972, s 5–7; ks. laajemmin Mirja Aro: Hallinnollis-taloudellinen katsaus, teoksessa Harrastajaopistosta konservatorioksi s 11–17. – Jouko Muuri kiinnitti kirjoittajan huomion tähän historiateokseen.

⁶³ Ringbom s 350–351, myös lainaus; Mirja Aro s 19–45; ks. myös Anja Salmenhaara: Katsaus opetustoimintaan, teoksessa Harrastajaopistosta konservatorioksi s 55–65. – Armas Launis luopui 1950

Läheisin kumppani

Luontevin ja läheisin TSL:n yhteistyökumppani oli monitahoinen sosialidemokraattinen työväenliike. Sen poliittinen toimintalinja, joka vuoden 1918 jälkeen oli korostuneen reformistinen, oli sopusoinnussa Voionmaan ja Eklundin muotoilemien sivistys-, kasvatusta- ja kehitysnäkemyksen kanssa.

Ei siten ollut mikään ihme, että juuri sos. dem. liikkeen parissa oli opintokerhotoiminta vilkkainta. Paikoin kerhotoiminta käynnistyi jo heti 1920-luvun alussa. Esimerkiksi Pohjanmaalla Ilmajoella nähtiin paikallisen porvaristonkin taholla sivistystoiminnan merkitys työväestölle. Kunta antoi nimittäin jo niinkin varhain kuin vuonna 1922 ensimmäisen 2000 mk määrärahan (noin 670 euroa) työväen sivistystoimintaan.⁶⁴

Helmikuussa 1926 Helsingissä, raittiusyhdistys Koiton talolla pidetyssä SDP:n puoluekokouksessa Sivistysliittoa sivuttiin lyhyesti niin keskustelussa kuin yhdessä kannanotossakin. Taustalla oli kamppailu vasemmistososialisteja vastaan, ja siinä tarvittiin sekä valistusta että oman järjestötoiminnan vahvistamista. Viipurilainen kokousedustaja, toimittaja Ernst Lähde mainitsi valistustyön järjestämisestä puhuttaessa, että tarvittiin ”herättävää ja kasvattavaa valistustyötä”. Hän totesi lisäksi TSL:n opintokerhotyön jo osoittaneen, että ”vähilläkin toimintavoimilla saadaan paljon aikaan”. Kokouksen hyväksymässä valistus- ja järjestysasiain monia yksityiskohtia painottaneessa päätöslauselmassa mainittiin muun muassa, että ”piiritoimikuntien on, mahdollisuuksiensa mukaan, perustettava opintokerhoja”.⁶⁵

Samoihin aikoihin muistutettiin myös sosialidemokraattisen naisliiton kokouksessa osallistumisesta TSL:n kursseille ja opintokerhoihin. Vähintäänkin yhdistykseen tuli perustaa ”kaunokirjallisuuden lukukerhoja”.⁶⁶

Huolimatta läheisestä yhteistyöstä TSL oli paikan päällä edustettuna ja kutsuttuna SDP:n puoluekokouksessa ensimmäisen kerran vasta tammi-helmikuun vaihteessa 1930 Helsingin työväentalolla. Sihteeri Pekka Railo ei kuitenkaan pöytäkirjan mukaan esittänyt mitään tervehdyspuhetta.⁶⁷ Lyhyen, pöytäkirjaan kirjaamattoman tervehdyksen esitti toukokuussa 1933 puoluekokousväelle Tampereella TSL:n varapuheenjohtaja Yrjö Räisänen.⁶⁸ Kolme vuotta

oikeudesta kansankonservatorio-nimeen. Helsingin kansankonservatoriossa voitiin 1960-luvulta alkaen opiskella myös ammattiopintoja. Nimi muuttui Helsingin konservatorioksi 1971, ja pian sen jälkeen musiikin ammattikoulutusta uudistettiin ja laajennettiin (ks. Mirja Aro s 45–54; Anja Salmenhaara s 65–108). TSL:n edustajat hallinnossa ks. s 135.

⁶⁴ Hurri 1991 s 131.

⁶⁵ Pöytäkirja SDP:n puoluekokouksesta 1.–6.2.1926. Helsinki: SDP 1926, lainaukset s 113, 116; päätöslauselma s 115–116.

⁶⁶ Lainaus uutisesta Työväenopisto 2–3/1926.

⁶⁷ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XV puoluekokouksesta Helsingissä 26.1.–1.2.1930. Helsinki: SDP 1930 s 15.

⁶⁸ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XVI puoluekokouksesta Tampereella 25.–28.5.1933.

myöhemmin HTY:n talolla Helsingissä pidetyssä puoluekokouksessa esitti tervehdyksen kokousväelle jälleen sihteeri Railo. Painetun pöytäkirjan mukaan hän ”tähdensi puheessaan sivistystyön merkitystä ja selvitti muutamain sanoin TSL:n toimintaa”. Lisäksi hän toivotti kokouksen työlle menestystä.⁶⁹

Puoluetoimikunnan kertomuksissakin TSL esiintyi hyvin niukasti. Toimintakertomuksissa lueteltiin lähinnä vain puolueen edustajat Sivistysliiton päättävissä elimissä. Liiton toimintaa ei sinänsä käsitelty tai esitelty. Puoluepoliittisen toiminnan ja sivistystoiminnan ymmärrettiin olevan eri asioita. On samalla muistettava se, että puolue ja sen piirijärjestöt järjestivät koko ajan runsaasti valistus- ja koulutustoimintaa myös aivan omin voimin, ilman Sivistysliiton suoranaista apua. TSL ei ollut osa puoluetta, vaan päinvastoin puolue oli liiton jäsenyhdistys.

Vaikka TSL perustettiin ”työväenjärjestöjen vapaaksi liitoksi”, se koettiin ymmärrettävästi, väljästi ottaen, osaksi sosialidemokraattista liikettä ja ainakin osaksi sosialidemokraattista aatemaailmaa. Sitä kuvasti sekin, että liitosta oli oma kirjoituksensa 316-sivuisessa SDP:n 25-vuotisjuhlajulkaisussa vuonna 1924. Kirjoittajana oli luonnollisesti Väinö Voionmaa. Hän laati juhlakirjaan myös kuvauksen Venäjän vallankumouksesta ja Suomen itsenäistymisestä sekä artikkelin Juomalakosta kieltolakiin. TSL:n ohella hän kirjoitti kirjaan myös Työväen Akatemiasta, jonka syntyvaiheisiin palataan tässä tutkimuksessa hieman myöhemmin.

Väinö Voionmaa kuvaili liittoa esittelevässä puolueen juhlakirjan tekstissään, kuinka työväen nousu sorretusta asemastaan edellytti myös henkisiä keinoja. Sosialidemokraattinen liike pohjautui hänen mukaansa tietoon, ja sen yhtenä kulmakivenä oli Karl Marxin kehittämä oppirakenne. Mutta ei siinä kaikki, sillä muutakin tarvittiin kuin teorian tutkimista. ”Itsekukin yksilö kaipaa tietoa ja valoa omaa sisällistä elämäänsä varten, tarvitsee tiedon herättämää siveyttä, veljesrakkautta, yhteiskunnallista mielenlaatua.” Mikäli haluttiin luoda ”uusi taloudellinen yhteiskunta”, oli luotava myös sitä pystyssä pitämään ”uusi yhteiskunnallinen sivistys”.

Voionmaa kirjoitti Sivistysliiton olevan vielä vähäväkinen sekä sen työn olevan vasta alussa ja vielä hapuilevaa. Näkymät olivat kuitenkin innostuneen avarat: ”Liitto elää iloista, toivehikasta nuoruudenaikaansa varmana siitä, että työläisnuoriso pian on kymmenintuhansin keräytyvä sen hehkuvain ahjojen ympärille ja että koko työväenliikkeessä ennen pitkää tunnetaan uusien voimakkaiden valjakkojen eteenpäin vievä tempaus.”⁷⁰

Helsinki: SDP 1934, s 26.

⁶⁹ Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen XVII puoluekokouksesta Helsingissä 25–28.5.1936. Helsinki: SDP 1936 s 25.

⁷⁰ Lainaukset Voionmaa 1924a s 301, 304. – Viisi vuotta myöhemmin puolue julkaisi muistelmaphojaisen, 154-sivuisen kirjan kolmen vuosikymmenen mittaiselta taipaleeltaan. Ensimmäisenä kirjoittajana oli Väinö Voionmaa, joka kuvaili talous- ja sosiaalhistoriallisella professorin otteella aihepiiriään. Sivistysliittoa ei kirjassa mainittu (Väinö Voionmaa: Työväenliikkeen historiallinen tausta Suomessa, teoksessa Alkutaipaleelta. Muistelmia työväenliikkeen ensivaiheilta. Helsinki: SDP 1929, s 7–18). Sivistysliitto ei myöskään saanut sijaa myöhemmin puolueen yli 380-sivuisessa 50-vuotisjuhlajulkaisussa Suomen Sosialidemokraattinen työväenliike 1899–1949. Helsinki: SDP 1949.

- - -tietolaatikko

”KERHOSSA VUOSIKYMMENIÄ...”

Keuruulainen Laura Mikkola muisteli vuonna 1964 muun muassa omaa opintotoimintaansa työväenliikkeen parissa.⁷¹ Hänestä tuli vuoden 1918 jälkeen paikallisen sosialidemokraattisen naisyhdistyksen puheenjohtaja.

”Moninaisessa on mukana oltu. Sosialismin alkuaikoina pidettiin kovaa puheenporinaa. Minulla oli veto naisten toimintaan, halusin olla mukana niillä voimilla kuin minulla oli.”

”Ensin olin työväenyhdistyksen puhujaseurassa. Se oli mielenkiintoista. Siirryin luontojaan naisosaston opintokerhoon.” Kerho aloitti jo varhain 1920-luvulla.

”Kerhossa luettiin aina vuosittain eri aineita. Ensiksi alettiin lukemaan Minna Canthin teoksia ja otettiin Canthin elämäkerrat. Luettiin kokouksissa vaan.”

Laura Mikkola kertoi olleensa kerhossa vuosikymmenien ajan, ”olin vakaumuksellinen harrastaja”. Kerhotoiminta edisti samalla laajemminkin yhteiskunnallisia harrastuksia ja myös opasti mukana olleita syvällisemmin kaunokirjallisuuden pariin.

- - -

”Tiedollisia ja sielullisia lakeja...”

Väinö Voionmaa hahmotteli opintokerho-opiskelun luonnetta ja piirteitä poikkeuksellisen havainnollisesti *Työväenopisto*-lehteen kirjoittamassaan artikkelissa kevättalvella 1926. Hänen mukaansa opiskelu etenee asteittain eteenpäin, noudattaen samalla erinäisiä ”tiedollisia ja sielullisia lakeja”. Niihin kannatti hänen mukaansa kiinnittää huomiota niin kerhossa kuin itsekseenkin opiskeltaessa. Vieläkin, lähes 100 vuoden kuluttua, hänen havaintojaan kannattaa lukea ja pohtia.

Puheenjohtaja ja professori Voionmaasta oli luonnollista, että aloittavassa opintokerhossa, jonka muodostavat ”järjestettyihin opintoihin vielä tottumattomat ja opillisesti verrattain vähiin kehittyneet opiskelijat”, ei henkinen taso voi olla ”tiedollisessa suhteessa” kovinkaan korkea. Tällä ”oppilasasteen tai lukemisen asteen” tasolla ollaan pitkälti luetun kirjan ja sen tarjoaman tiedon varassa. Samalla opiskelija voi nauttia ”hauskasta ja kiintoisasta esityksestä”, ja on lisäksi hyvin altis kaikille vaikutuksille ja ”herkkä uskomaan melkein pä kaiken mitä lukee”. Tällä opiskelun tasolla ollaan ”erehtymättömien auktoriteettien ja opettajain hartaita ja uskovia oppilaita”. Tässä alkuvaiheessa herkästi ”ahmitaan tietoja, tullaan pian kylläisiksi ja tiedetään kaikki”.

Kun kerhotyössä edetään, tullaan seuraavaan vaiheeseen, joka on Voionmaan luonnehdinnan mukaan ”arvostelun aste”. Silloin opiskelija alkaa ”omavaraisesti liikkua, erottaa sivuasioita

⁷¹ Laura Mikkolan haastattelu 1964, haast. Heimo Huhtanen. Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmat, TA.

pääasioista, arvioida ja arvostella, irtautua perimys- ja auktoriteettiuskosta”. Nyt opiskelija alkaa uskoa omia havaintojaan ja tekee itsenäisiä päätelmiä. Tässä ”opiskelija rupeaa syvemmin käsittämään ja sisällisesti omistamaan opintoainettaan”. Aiemmat käsitykset ja uskomukset romahtavat, ja ”entiset oppi-isät saavat suhteellisen, todellisen arvonsa”. Se on ”kiintoisa ja hedelmällinen” kehityksen vaihe. Tälle tasolle ei ole helppo kerholaisen tai koko opintokerhon ”kavuta”, se voi viedä vuosiakin. ”Mutta ken sinne on päässyt, ei enään käänny takaisin” vakuutti Voionmaa. Opiskelija on silloin ”päässyt valistuselämän ihaniin puutarhoihin, jotka lumoavat kaikki niiden porttien sisäpuolelle saapuneet”.

Nämä ihanat puutarhat eivät kuitenkaan ole vielä opintojen päätepiste, vaan vasta välivaihe. Väinö Voionmaa muistutti, että maailmanhistoriassakin 1700-luvun valistuksen aikakautta seurasi vallankumousten aikakausi, ja sen jälkimaininkeja elettiin vielä 1900-luvun alussakin. Hänen mukaansa opintojen ”ylimpänä päämääränä” tuli olla muuttuminen ”teoiksi ja tapauksiksi”. Hän tarkoitti, että opintojen tuli saada todellinen vaikutus ja merkitys ”yksilön ja yhteisön elämässä”. Seuraavalle tasolle, ”luovan työn asteelle”, Voionmaa asetti huomattavia, suorastaan korkealentoisen ihanteellisia päämääriä: ”Opintojen henkisenä ja siveellisenä tarkoituksena on suunnata työläisten ja kansalaisten katseita ja pyrkimyksiä johonkin korkeampaankin ja parempaan, osoittaa tietä onnellisempaan yhteiskuntaan ja opettaa työskentelemään sen hyväksi.”

Näistä tiedollisen ja henkisen kehityksen korkeuksista opiskelijan tuli sitten palata ”todelliseen elämään uutena itsenäisenä kansalaisena ja ihmisenä elämään ja toimimaan kansan ja ihmisten keskuudessa ja heidän hyväkseen”. Tällainen, pitkän kehityskaaren kokenut kansalainen ei enää ollut oppilas, ”vaan opettaja, ei aatteiden tarhain haaveilija, vaan yhteiskunnan hyödyllinen, toimiva jäsen, jolla ei ole ainoastaan tietoa, vaan myöskin tahtoa ja tarmoa käyttää tietojaan ja kykyään oman ja kanssaihmistensä ja yhteiskunnan elämän kohottamiseksi”.

Kirjoituksensa lopussa Väinö Voionmaa painottaa, että tällainen ihminen jatkaa valitsemallaan tiellä, hakee jatkuvasti kirjoista ja aatteista uutta ”voimaa ja ohjausta” omaan elämäänsä ja toimintaansa. Viimeisen lauseen voi ehkä käsittää kuvaannolliseksi, vaikka jotain yleispätevää siinä voi hyvinkin olla: ”Hän pysyy opiskelijana koko ikänsä ja opintokerholaisena harmaaseen vanhuuteensa saakka.”⁷²

Kun professori Väinö Voionmaa liikkui kirjoituksessaan hyvin korkeilla ja henkevilla tiedon etsinnän tasoilla, oli Työväen Urheiluliiton sihteeri V. J. Kostainen puolestaan omissa kerhoneuvoissaan huomattavasti lähempänä arkista elämää ja opintotilannetta. Näitäkin neuvoja kannattaa lukijan vielä tutkailla ja uuden vuosisadan nykyaikaan verrata. Kostainen muistutti, kuten edellä jo kerran huomasimme, raikkaan ulkoilman ja retkeilyn yleisestä virkistävästä merkityksestä. Hän kiinnitti huomiota myös jo opintoillan valmisteluun: edellisenä yönä on suotavaa nukkua hyvin.

Ennen kerhon kokoontumista tuli syödä kevyt ateria, ja lisäksi oli ”mentävä kerhokokoukseen omin

⁷² V. Voionmaa: Työväen opintokerhot. Opintokerhotyön henkiset kehitysasteet, julkaisussa Työväenopisto 2–3/1926, myös lainaukset.

neuvoin”. Tällä hän ei varmastikaan tarkoittanut auto- tai taksikyötyä. Omia autojakin oli kovin harvoilla. Myös opiskelutilaan oli kiinnitettävä huomiota: ”Ennen kokouksen alkua on kerhohuone tuuletettava, eikä siinä enempää kuin viereisissäkään huoneissa saa tupakoida, ettei huoneen ilma pilaantuisi.” Jos kokoontumisen aikana ilma alkoi tuntua raskaalta, oli tuuletettava, ja taas kaikkien olo piristyi. ”Siten menetellen tuntuu kerhoilta kaikista liian lyhyeltä ja seuraavaa kokousiltaa odotetaan kaihomielin.”⁷³

TSL ja työväenliikkeen kahtiajako

Edellä olevista tilastoista ilmeni, että TSL:n toiminnassa oli mukana myös vasemmistososialististen yhdistysten opintokerhoja. Liitto oli käytännössä sosialidemokraattien johtama, vaikka se tarkoituksella muodostettiin puolueista riippumattomaksi sivistysjärjestöksi. Ilmeistä oli, kuten Pentti Järvinen on todennut, että vasemmistososialistien keskuudessa tunnettiin vähintäänkin epäluuloa liittoa kohtaan.⁷⁴ Sen verran kiristyneet olivat yleensä keskinäiset suhteet puolueidenkin tasolla, samoin ammattiyhdistysliikkeessä. Työväentalojen käyttömahdollisuuksista ja omistuksesta kamppailtiin.⁷⁵

Yhtä asiaa on syytä tarkentaa. Maanalaisena toiminut Suomen kommunistinen liike valmistautui käytännön toiminnassaan varsinkin kolmen ensimmäisen vuotensa aikana uuteen väkivaltaiseen kumousyritykseen, laajempaa neuvosto-oppien mukaista maailmanvallankumousta odotellessaan, ja pysytteli irrallaan kaikista totutuista työväen toimintamuodoista. Jorma Kalela on viitannut yleisemminkin leniniläiseen puolue teoriaan, jonka yhtenä keskeisenä piirteenä oli käsitys etujoukosta. Se koostuisi ”kaikkein tietoisimmista työläisistä ja työväenluokalle uskollisesta sivistyneistöstä”. Tämä etujoukko osoittaisi esimerkkiä ja johtaisi työväenluokkaa oikeaan suuntaan. Kaikki tämä edellyttäisi puolueen ylhäältä johtamaa opintotoimintaa, jossa ideologia nousisi hallitsevaan asemaan.⁷⁶ Helposti havaitsee, että Sivistysliitossa harrastettu opintotoiminta tavoitteli jotain aivan muuta.

Vähitellen SKP:n linjaa muutettiin, vaikka missään vaiheessa ei kyetty laajempia joukkoja tavoittamaan. Sen sijaan julkisuudessa toiminut vasemmistososialistien liike, aluksi Suomen sosialistisen työväenpuolueen nimellä (SSTP), hakeutui mukaan työväen julkisiin järjestöihin ja myös paikalliseen kunnallispolitiikkaan, kotoisten olosuhteiden parantamiseksi. Näiden kahden vasemmistolaisen suuntauksen keskinäiset suhteet eivät olleet vailla ongelmia.⁷⁷

⁷³ Kostiainen em. artikkeli, myös lainaukset.

⁷⁴ Järvinen s 35. – Kantasalmen mukaan (s 22) TSL:n toiminta jäi kommunistien ja vasemmistososialistien taholta ”osin vaille vastakaikua”. Hän viittaa teoriatasolla tällaisen penseyden käsittämiseksi ”työväenliikkeen itseymmärrykseen liittyneen marxilaisen teoriakonseptin erityisyyteen”. Varsinkin ”kommunistisen liikkeen sisäisen teoriakonseptin kehityksellä” oli omat seurauksensa opintotoiminnalle.

⁷⁵ Ks. esim. Hurri, Marttala-Hurri s 14; Kettunen 1984 s 36; Tuomisto 2010b s 13.

⁷⁶ Kalela 1978 s 172, myös lainaus.

⁷⁷ SSTP:n jäsenmäärä oli 1922 runsaat 24 000, mutta SKP:n vastaava jäsenmäärä oli laajimmillaan 1927 hieman yli 1900, joista jäsenmaksunsa maksaneita oli vain joka viides (Saarela 2002 s 24). Ei siten ollut kummallista siinä, ettei julistuksista huolimatta käytännön kommunistinen puolue työ sujunut esim. työpaikoilla eivätkä tapahtumapäivien mielenosoitukset onnistuneet maanalaisen puolueen toivomalla tavalla

SSTP oli ohjelmansa mukaan ”köyhälistön luokkataistelun puolue, jonka ohjelmana on kapitalismin poistaminen ja sosialistisen yhteiskunnan rakentaminen”. Ohjelmassa viitattiin myös ”neuvostojärjestelmän” tarpeellisuuteen porvarillisen valtiokoneiston sijasta. Kuitenkin menettelytavat ilmaistiin varovaisemmin sanakääntein kuin kommunistisessa puolueessa. Se ei kehottanut kapinointiin tai mellakointiin, vaan luotti ohjelman sanoin valistus- ja järjestämistoiminnan vaikutukseen, jotta ”socialismin täydellinen voitto” saavutettaisiin mahdollisimman hyvässä järjestyksessä ja kivuttomasti. Ohjelmassa muun muassa haaveiltiin, että vain ”köyhälistön kansainvälinen neuvostovaltain liitto” pelastaisi ihmiskunnan kapitalismin aiheuttamasta rappiosta.

Vuoden 1920 ohjelmassaan vasemmistososialistit kiinnittivät huomiota myös kouluihin ja opiskeluun: koulukasvatuksen tulisi tapahtua ”työkoulussa”, jossa opetus olisi kiinteässä yhteydessä tuottavaan työhön. Opetuksen tuli olla pakollista ja ilmaista, aterioita ja vaatetusta myöten. Lisäksi laajentuva koulutus edellytti ”socialistisen maailmankatsomuksen läpikäymistä uutta kasvattaja- ja opettajakuntaa”. Kaikille piti tarjota ilmaiseksi mahdollisuus jatkokoulutukseen ja myös korkeakouluopetukseen. Lisäksi uudelle valtiovallalle oli puolueen mielestä erityinen tehtävä: ”Neuvostovalta antakoon kaikinpuolista apua työväen ja talonpoikain vapaalle itsekasvatus- ja valistustoiminnalle.”⁷⁸

Muutamia vasemmistososialistien johtamia keskeisiä järjestöjä oli jäsenenä mukana TSL:n toiminnassa. Näitä olivat TUL, Suomen ammattijärjestö ja heidän valtaamansa sosialidemokraattinen nuorisoliitto, TSL:n perustajajärjestö. Sitä kautta oli varmasti saatavissa ja olemassa perusteellista tietoa Sivistysliiton toiminnasta. Vasemmistososialisteille ei kuitenkaan onnistunut saada liittokokouksessa edustajiaan TSL:n toimikuntaan varsinaisiksi jäseniksi.

Vuoden 1922 eduskuntavaaleissa mitattiin sosialidemokraattien ja vasemmistososialistien keskinäiset voimasuhteet ensimmäisen kerran maanlaajuisesti. SDP sai äänistä 25,1 prosenttia ja 53 edustajapaikkaa. SSTP sai puolestaan 14,8 prosenttia äänistä ja 27 paikkaa eduskunnassa, johon tuli voimakas porvarillinen enemmistö. Kahta vuotta myöhemmin SDP:n paikkamäärä kohosi 60:een ja vasemmistososialistien aleni 18 paikkaan.⁷⁹

Vasemmistososialistien suhtautuminen Työväen Sivistysliiton toimintaan oli 1920-luvun alussa jossain määrin ristiriitaista. Toisaalta heidän lehdistössään ja järjestöissään arvosteltiin Sivistysliittoa sosialidemokraattisesta ja myös pikkuporvarillisesta toiminnasta. Toisaalta kuitenkin haluttiin pitää, ainakin aluksi, omia järjestöjä liiton jäsenjärjestöinä.

(s 30–31). Vasemmistososialistit saivat kannattajiaan paremmin liikkeelle.

⁷⁸ Borg s 150-162, lainaukset s 153, 157, 159.

⁷⁹ Ks. esim. Soikkanen 1975 s 414, 430. – Sosialidemokraattisessa puolueessa oli myös jonkin verran sisäistä kahtiajakoa ns. keskustalaisen opposition muodossa 1920-luvun alussa ja myöhemmin vielä ns. huylilaisuuden nimisenä (ks. Soikkanen 1975 s 386–395, 432–438). Se ei kuitenkaan suoraan TSL:n toiminnassa näkynyt.

Pentti Järvinen arvioi tutkimuksessaan, että olennaisena syynä tähän epäjohtonmukaiseen toimintaan saattoivat olla liiton välittämät valtionavut opintokerhoille.⁸⁰ Valtionapu ei tosin ollut suoranaista rahaa, vaan apuhan annettiin tietokirjallisuuden muodossa. Tähän voisi lisätä myös sellaisen näkökulman, että opintokerho mahdollisti yleisesti hyväksytyllä tavalla toverien kokoontumiset. Vähemmän poliittisen, turvallisen opiskeluaiheen ohella voitiin luotetussa ryhmässä keskustella kenties muustakin.

Yhtenäisen sosialidemokraattisen nuorisojärjestön opintokerhoja oli vaihtelevasti 30–40 paikkeilla. Kun viranomaiset ns. Kallion leikkauksessa⁸¹ vuonna 1923 lakkauttivat runsain mitoin vasemmistososialistien järjestöjä, muun muassa sosialistisen työväenpuolueen ja vanhan sos.dem. nuorisoliiton, jäi nuorisoa sittemmin edustamaan TSL:n tilastoissa vain sosialidemokraattisen työläisnuorisoliiton alle kymmenen kerhoa. Määrän romahdus kuvasti hyvin sitä, miten aktiivista vasemmistososialistien nuorison opintotoiminta sittenkin alkuun oli. Vasemmistososialistit pyrkivät sen jälkeen jatkamaan toimintaansa vaaliliiton muodossa, ja nuoret puolestaan yrittivät toimia uuden sosialistisen nuorisoliiton nimisenä.⁸² Se pysyi esivallan ja Etsivän keskuspoliisin (EK) tarkkailussa ja lakkautettiin vuonna 1925 alkaneessa oikeudenkäynnissä viranomaisten toimesta.⁸³

J. H. Vehkamäki myönsi tammikuussa 1921 sanomalehtihaastattelussa, kenties hieman tarkoituksella asiaa vähätellen, että työväenliikkeen suuntariidat ”hieman häiritsivät” liiton toimintaa. Häiriötä ei hänen mukaansa kuitenkaan ollut paljoa, sillä TSL:n työ oli ”puhtaasti valistuksellista laatua, siihen ei sisälly varsinainen agitatio”.⁸⁴

Vehkamäki jatkoi jo aiemmin esittämänsä periaatteellista linjanvetoa, jonka mukaan eri maissa toimivat työväen sivistysjärjestöt eivät tehneet agitaatiota tai ”herätystyötä”, vaan siitä huolehtivat työväenjärjestöt itse.⁸⁵ Tämä tärkeä ero mahdollisti erilaisia poliittisia tavoitteita ajavien työväenliikkeen suuntauksien toiminnan TSL:n sisällä.

Vasemmistososialistisella opinto- ja koulutustoiminnalla vaikutti olleen suurempi välineellinen merkitys kuin sosialidemokraattien omaksumalla sivistyskäsityksellä. Esimerkiksi heidän lehdissään saatettiin kehottaa nuorisoa opiskelemaan matematiikkaa, sillä se loisi parempia

⁸⁰ Järvinen s 36.

⁸¹ Nimitys tulee tuolloin pääministerinä toimineen maalaisliiton Kyösti Kallion mukaan, ks. tarkemmin esim. Soikkanen 1975 s 422–428; Suomen työväenliikkeen historia s 160–163; vrt. Viitala 1988 s 40–44; Parkkari 1970 s 118–122. – Nuoriso-osastoihin kohdistunut isku heijastui monesti voimakkaana itse ”ukko-yhdistykseenkin”, sillä nuoret olivat usein yhdistyksissä aktiivisempia (ks. esim. Tuomisto 1984b s 100).

⁸² Ks. esim. Aatsinki 2016 (s 145), jonka mukaan uusi sosialistinen nuorisoliitto päätti 1923 ”syventää” yhteistyötään TSL:n kanssa.

⁸³ Soikkanen 1975 s 428; opintotoiminnan vaikeuksista ”laittomuuden ja laillisuuden rajalla” ks. myös Kantasalmi s 27. – Nestori Parkkari mainitsee (1970 s 129), että uuden järjestön ”alussa korostettiin opiskelua ja päähuomio keskitettiin valistustyöhön”. TSL ei Parkkarin tekstin mukaan tässä toiminnassa kuitenkaan näkynyt, ei myöskään pääosin julkisuudelta piilossa toimineen kommunistisen nuorisoliikkeen toiminnassa (sama s 138–152).

⁸⁴ Kansan Lehti 15.1.1921.

⁸⁵ J. H. Vehkamäki: Opintopiirityöstä. Suomen Sosialidemokraatti 19.10.1920, myös lainaus.

edellytyksiä marxilaisuuden ja filosofian ymmärtämiselle.⁸⁶

Varsinkin kommunistisessa liikkeessä odotettiin vallankumouksellisen tilanteen nopeaa kypsymistä ja kumouksen alkamista, niin valkoisessa Suomessa kuin muuallakin kapitalistisissa maissa. Sitä myös pyrittiin omin toimin ja kärkevin puhein edesauttamaan. Odottamista riitti. Viranomaisten otteet olivat korostetun tiukkoja, mitä osoitti sekin, että ns. Kallion leikkauksen yhteydessä vangittiin myös kokonaisuudessaan vasemmistososialistien eduskuntaryhmä. Sitä voi pitää varsin erikoisena tapahtumana. Vangittujen vasemmistososialistien ja kommunistien opintotoiminta oli varsin vilkasta esimerkiksi ”Tammisaaren yliopistossa” eli pakkotyölaitoksessa. Marxismi-leninismistä⁸⁷ opiskeltiin salaa.⁸⁸

Vasemmistososialistien keskuudessa suhtauduttiin TSL:n toimintaan alkuvuosina siten jatkuvasti jossain määrin ristiriitaisesti. Pentti Järvinen on kiinnittänyt huomiota mielenkiintoiseen yksityiskohtaan. O. W. Kuusinen oli heidän julkisen poliittisen liikkeensä yhtenä taustavaikuttajana, jopa salaa Suomen kamaralla vuosina 1919–20. Hänen sen ajan kirjoituksissaan *Sosialistisessa Aikakauslehdessä* ei niinkään tartuttu sivistyskysymyksiin, kuten ei juuri muissakaan lehden kirjoituksissa, päinvastoin kuin saattaisi olettaa hänen kaltaisestaan sivistys- ja kirjallisuushenkisestä filosofian maisterista.

Järvinen arvioi, ”ettei Kuusinen tarkkaan tuntenut koko sivistysliittoa, olihan se syntynyt hänen jo maasta lähdettyään tai sitten hän ei pitänyt sitä suurempien kysymysten rinnalla mitenkään tärkeänä”.⁸⁹ Tähän arvioon lienee syytä yhtyä. Muut asiat olivat virkavallan ahdistamalle, jyrkän vasemmistolaiselle poliittiselle liikkeelle tuolloin Kuusisen mielestä polttavampia.⁹⁰

”Proletaarista luokkasivistystä...”

Joissakin vasemmistososialistisen liikkeen lehdissä käytiin kyllä keskustelua Sivistysliiton toiminnasta. Esimerkiksi *Nuoressa Työläisessä* kirjoitettiin vuonna 1921 kärkevästi liitossa

⁸⁶ Nuori Työläinen 7.1.1921; ks. myös Järvinen s 34–38. – Ulla Aatsinki (2016 s 145–148) kuvaa, että sosialististen/kommunististen nuoriso-osastojen toimintaan kuului opiskelun ja koulutuksen ohella myös ”hyökkäysretkiä ja herätyskokouksia” sekä yleisemmin luokkatietoisten jäsenten kasvattamista. Ks. lasten ja varhaisnuoren näkökulmasta myös Ulla Aatsinki: Vallankumouksen ja sosialismin lapset. Uuden työläissukupolven kasvattaminen Suomessa ja Tampereella 1919-1930, teoksessa Sisällissodan jäljet (Aatsinki 2018), esim. s 189–192, 194–204.

⁸⁷ Käsite otettiin käyttöön Neuvostoliitossa 1920-luvun alussa ja sen muotoili teoreettisena oppirakennelmana itse J. V. Stalin 1924 teoksessaan ”Leninismin perusteet”. Siihen sisältyi eri aikoina hieman muitakin aineksia, ks. esim. Paastela 1975 s 93–94.

⁸⁸ Raoul Palmgren on kirjoittanut, että illegaalisen, salaisesti toimineen kommunistisen liikkeen valistustoiminta korosti vastakohtaisuuttaan TSL:n puolueettomuuteen ja että se oli ”kireästi marxilais-leniniläistä ja ajankohtaiseen poliittiseen toimintaan kytkettyä”. Raoul Palmgren: Työväen henkinen kulttuuri, teoksessa Suomen kulttuurihistoria 3. Itsenäisyyden aika. Toim. kunta Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio. 2.p. Helsinki: WSOY 1984 (Palmgren 1984), lainaus s 567.

⁸⁹ Lainaus Järvinen s 33.

⁹⁰ Johtopäätöstä tukevat O. W. Kuusinen myöhemmin esittämät arviot 1920-luvun porvarillisesta demokratiasta, ks. esim. Suomen työväenliikkeen opetuksia. Lappeenranta: Kansankulttuuri 1949 s 19–27; ks. myös Inkeri Lehtinen em. artikkeli erit. s 73–77.

vallinnutta sosialidemokraattista sivistysihannetta vastaan. Lehden mukaan sivistys- ja koulutustyö ei voinut olla puolueetonta. Sosialidemokraattisen kasvatusajattelun suurimpana virheenä nähtiin kirjoituksessa se, ettei siinä ollut tietoisena sosialistista koulutusta. Tässäkin voisi halkoa hiuksia ja pohtia mikä oli tai ei ollut sosialistista koulutusta.

Samassa lehdessä kirjoitti nimimerkki Diseipel elokuussa 1921, että sosialidemokraatit olivat luopuneet luokkataistelusta ja saaneet palkinnoksi porvaristolta taloudellista tukea. Tällä viitattiin TSL:n alusta asti saamaan valtionapuun. Kirjoittajan mukaan ”näin ollen ei ole ollenkaan ihme, jos luokkatietoinen proletaarinuoriso onkin alkanut vieroksuen suhtautua Työväen Sivistysliiton toimintaan”.

Diseipel nosti omat tunnuksensa kirjoituksessa selkeästi esiin. Tavoitteena oli antaa ”proletaarista luokkasivistystä” ja valaa työläisnuorisoon ”puhtaan vallankumouksellinen henki”. Ja sitten myöhemmin ”*proletaarisen vallankumouksen kautta saavutettu kommunistinen yhteiskunta huolehtii todella työläisten valistamisesta*” [kursivointi alkuperäisessä].⁹¹

Toisenlaisiakin ääniä kuului. Vasemmistolaisten julkaisema *Suomen Työläinen* julkaisi pian em. Diseipelin kirjoituksen jälkeen asiallisen kiertoartikkelin TSL:n opintokerhojen perustamisesta. Kuopiolainen *Vapaa Kansa* kirjoitti jo hieman aiemmin, ettei valistustyöhön tarkoitettuja valtion varoja tulisi jättää käyttämättä. Lehti kehotti opintokerhoja ilmoittautumaan Sivistysliiton riveihin.

Vaikka mistään varsinaisesta ja avoimesta välirikosta ei voidakaan vielä 1920-luvun alussa puhua, heijastui tilastoissa kuitenkin jonkin verran vasemmistososialistien irtautuminen Sivistysliiton toiminnasta. Opintokerhoja oli ja ne toimivat, mutta ne eivät aina ilmoittautuneet TSL:n toimistoon. Näin jäivät tilastotiedot saamatta niin Sivistysliitolta kuin myös opintotoiminnan avustusvarojen myöntäjiltä.⁹²

Paikallisessa opintokerhotoiminnassa oli jatkuvasti mukana myös runsaasti sellaisia osallistujia, joilla ei ollut minkäänlaista jäsenkirjaa. Hyvin kuvaavaa oli lisäksi vasemmistososialistien käymä keskustelu nuorisoliittonsa edustajakokouksessa keväällä 1922. *Suomen Työmiehen* kokousselostuksessa kiteytettiin havainnollisella tavalla vasemmistososialistien ristiriitainen suhde liittoon. Lehden mukaan Sivistysliittoon kuulumisen ”herätti keskustelun, jossa moitittiin sanotun liiton toimintaa. Yleensä haluttiin liittoon kuitenkin kuulua”. Kokouksen päätöslauselmassa todettiin tästä seikasta, että nuorisoliitto pysyisi Sivistysliiton jäsenenä.

Samalla nuorisoliiton liittotoimikunta velvoitettiin toimimaan kuitenkin niin, ”ettei TSL yksinomaan olisi sosialidemokraattien ja muitten pikkuporvarillisten aineiden käsissä ja ettei TSL

⁹¹ Nuori Työläinen 26.8.1921, lainaukset Järvinen s 37. – Vuoden 1921 haaveita ja vahvaa uskoa voi ymmärtää sen vuoksi, ettei kukaan voinut vielä tietää mitä sisällissodan ja osin nälänhädän kourissa olleesta Neuvosto-Venäjästä olisi aikojen kuluessa kehkeytymässä. Käytetyistä otteista ja tiedonmuruista olisi ehkä jotain suuntaa sentään ollut pääteltävissä (ks. esim. Saarela 2002, eri kohdin, esim. 33–34).

⁹² Muistelmia työväenliikkeen kahtiajaosta ks. Jako kahteen. Työmiehen 20-luku. Suomen työväen henkinen perinne. Toim. Matti Hako, Heimo Huhtanen, Matti Nieminen. Helsinki: Tammi 1975, opintotoiminnasta esim. s 84–85, 197–201.

sivistystoiminnan varjolla voisi harjoittaa sosialidemokraattista agitatioonia”.⁹³

Ristiriitaisten tunteiden ydinkohtia taisi ollakin tässä. Väinö Voionmaa kirjoitti vuonna 1922, ettei työväen sivistysrienteiden tarkoituksena suinkaan ollut ”oppineen kurjaliston lisääminen eikä nykyisen sivistys- ja talouselämän välillä olevain ristiriitain lisääminen. Päinvastoin ne pyrkivät sellaisten epäkohtain poistamiseen ja yhteiskunnallisen sopuun aikaansaamiseen.” Voionmaa painotti vielä, että ”se tarkoitus on mullistava, on vallankumouksellinen”.⁹⁴

On helppo ymmärtää, että Voionmaan vallankumouksellisuus tarkoitti tässä aivan jotain muuta kuin vasemmistososialistisen liikkeen vallankumouksellisuus tai vielä korostetummin proletaarinen vallankumouksellisuus. Voionmaa ei halunnut TSL:n toiminnan avulla kumota taikka mullistaa vallitsevaa yhteiskuntaa, mihin vasemmistososialistinen ja kommunistinen liike näytti toiminnallaan pyrkivän, Neuvosto-Venäjältä käytännön mallia ottaen. Työväen asiaa ajettiin kyllä, mutta ei millä tavoin tahansa, siitä oli oppia saatu kouriintuntuvalta tavalla.

Väinö Voionmaalla oli syvällisempiä, jokaisen yksilön henkiseen kasvuun ja sitä kautta yhteiskunnan muutokseen liittyviä tavoitteita. Jorma Kalela on TSL:n tutkimussuunnitelmassaan nostanut esiin tämänkin Voionmaan kiteytyksen vuodelta 1922: ”Työväenliikkeellä on suuria henkisiä tehtäviä ja päämääriä, joita ei voida toteuttaa vain joukkovoimalla tai enemmistöllä ja äänestyksillä. Tärkein sellainen tehtävä on uuden yhteiskunnallisen oikeuden ja siveyden kasvattaminen, mikä voi tapahtua ainoastaan työväen sivistystyön avulla.”⁹⁵

J. H. Vehkamäki totesi puolestaan liiton toiminnan tarkoituksesta julkaisussa *Työväen sivistystyö I*, että tehtävänä oli ”yhteiskunnallisen valistuksen levittäminen työväen keskuuteen ja työväen henkisten kulttuuritarpeiden tyydyttäminen”.⁹⁶ TSL oli toinen niistä kahdesta ”uudisrakennuksesta”, joihin työväenliike hävityn sisällissodan jälkeen liiton sihteerin Hj. Eklundin sanoin ryhtyi. Toisena oli TUL. Olennaista oli Eklundin mukaan, että sodan jälkeen työväenliikkeessä ei ”tyydytty ainoastaan vanhan palauttamiseen, vaan ryhdyttiin kokonaan uutta luomaan”.⁹⁷

Tällaisena edellä esiteltyjen sivistysliikkeen kolmen vaikuttajan hahmottama linjaus tuki selkeästi reformistista sosialidemokraattista liikettä ja sen yhteiskunnallisen, vähittäisen uudistustyön tavoitteita, eikä niinkään enemmän tai vähemmän avoimesti välitöntä luokkataisteluun valmistautumista. Jostakin kirjallisuuden, järjestötehtävien, kunnallisasioiden tai esperanton opinto-kerhosta oli pitkä matka luokkataisteluun, vaikka jokin välillinen, henkinen tai filosofinen yhteys toki oli olemassa.

⁹³ Lainaukset Järvinen s 38.

⁹⁴ Voionmaa 1922 s 12.

⁹⁵ Linaus Kalela 1978 s 16.

⁹⁶ Vehkamäki 1922 s 37.

⁹⁷ Eklund 1922 s 20.